

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArgHis

Jaargang 13,
maart 2009

COLOFON

KLAAIKLUTEN verschijnt enkele malen per jaar
en wordt uitgegeven door de ‘Stifting ArgHis’:
ARGEOLOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
LITTENSERADIEL

Bestuur ArgHis:

Klaas Abma, voorzitter
Jaap Scheffer, secretaris
Jan Kersbergen, penningmeester
Simen Fopma, bestuurslid

Redactie Klaaikluten:

Philippus Breuker
Jelle Miedema

Kopij en inlichtingen:

j.miedema@welling-translations.eu
tel.: 071.5218318; kopij vóór:
1 maart, 1 augustus en 1 december

Vormgeving en opmaak:

Frits Sieperda

Donateurschap:

Het donateurschap van de ‘Stifting ArgHis’
bedraagt (minimaal) € 12,50 per jaar;
Klaaikluten krijgt u dan gratis toegestuurd

Adreswijzigingen:

J. Scheffer, De Terp 11, 8831 Winsum Fr
ampl.jasch@wanadoo.nl

KB-Registratie:

Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Foaropwurd

It is diskear wer in tsjûk nûmer. Wy hoopje dat de lêzers der wat fan har gading yn fine. Foar bydragen hâlde wy ús lykas altyd ‘oanbefoalen.’

Theo Kuipers jout mei syn stik oer ‘Mantgumer remplaçanten en nummerverwisselaars uit de 19de eeuw’ net allinnich in nijs gjirrich ferhaal oer in ûnderwerp dêr’t oant no net safolle oer bekend wie, mar ûntslút ek de boarne dêr’t it allegearre yn te finen is, ek fan oare plakken dus. Jelle Miedema giet fierder mei syn rekonstruksje fan de bewenningsskiednis fan de Wommelser Buorren en Philippus Breuker lit sjen dat noch yn de lette Midsieuwen de adel it op it plattelân alhiel foar it sizzen hie. En dan binne der noch in pear berjochten.

De redaksje

Korte mededeling

In het museum It Tsiispakhûs wordt de expositie over de Slachtedyk vervangen door een expositie over de zuivelindustrie van Wommels en omstreken. De beneden-verdieping van It Tsiispakhûs zal worden gebruikt voor wisseltentoonstellingen. Volgens plan gaat het museum 1 mei 2009 weer open voor publiek.

Foto omslach: De sulveren beker fan Pier Walta en syn vrou Bauck Unia út 1508.

Mantgumer remplaçanten en nummerverwisselaars uit de 19de eeuw

Theo Kuipers

Op 9 juli 1810 tekende Napoleon het decreet waardoor het Koninkrijk Holland bij het Franse keizerrijk werd ingelijfd. Ook in Friesland gingen nu de Franse wetten gelden. Dat betekende dat ook Friese mannen zich moest melden voor de wet op de conscriptie (dienstplicht) die sinds 1798 in Frankrijk van kracht was.

Toen de Fransen definitief verslagen waren, werd begonnen met restauratie van de Nederlandse wetgeving. Omdat een groot aantal bestuurlijke veranderingen uit de Franse Tijd hun waarde hadden bewezen, bleef er op dat gebied veel onveranderd. Denk maar aan de invoering van familienamen, de burgerlijke stand, het decimale stelsel, enz. Ook de dienstplicht bleef gehandhaafd. Wel werd 'de wet op de Nationale Militie' in de 19de eeuw verschillende malen op onderdelen aangepast, maar een verplichte melding en opkomstplicht bleef bestaan.

Met de invoering van de dienstplicht werd iedere jonge man verplicht om zich op aanroep van de overheid te melden voor keuring en loting. Per lotingsgebied moesten er een van te voren bepaald aantal jonge mannen worden geleverd voor de dienstplicht. Nadat de verzoeken tot vrijstelling wegens broederdienst, lichamelijke gebreken, ziekte of anderszins waren behandeld, kon worden uitgemaakt hoeveel dienstplichtigen

moesten worden ingeloot. Grofweg was dit een derde van het aantal beschikbare dienstplichtigen. Dit betekende dat twee derde kon worden vrijgesteld. Deze vrijstelling gebeurde door middel van loting. In de praktijk betekende een laag lotnummer dat men was ingeloot, trok men een hoog nummer dan was men vrijgesteld.

Tot 1898 kon iemand die was ingeloot zich laten vervangen. Een dergelijke vervanging werd in de meeste gevallen vastgelegd in een notariële akte. Bij wetswijziging van 1898 werd deze mogelijkheid afgeschaft en werd de persoonlijke dienstplicht ingevoerd. Het lotingssysteem werd in 1938 afgeschaft. Formeel bestaat in Nederland de dienstplicht nog steeds, maar vanaf 1 mei 1996 is de opkomstplicht afgeschaft en worden er geen dienstplichtigen meer opgeroepen. Nederland heeft vanaf 1996 dan ook een beroepsleger.

Plaatsvervanger of nummerverwisseling

Er waren in de 19de eeuw twee mogelijkheden om zich voor de dienstplicht (Nationale Militie) te laten vervangen:

- Het stellen van een plaatsvervanging door een niet-dienstplichtige (remplaçant) niet ouder dan 35 jaar, van goed gedrag en met een goede gezondheid.
- Bij nummerverwisseling werd een laag lotnummer geruild met een dienstplichtige uit dezelfde gemeente die een hoger lotnummer had getrokken en daarmee was vrijgeloot.

Een nummerverwisselaar moest wel aan dezelfde loting meegedaan hebben. Plaatsvervangers waren duurder dan nummerverwisselaars. De reden hiervoor was dat vervanging door nummerverwisseling geen vrijstelling betekende in geval van

broederdienst. Dat was wel het geval bij plaatsvervanging. Remplacanten moesten vrij zijn van alle militaire verplichtingen. Als zij zelf eerder in dienst waren geweest, moest hun wettelijke diensttijd van vijf jaar (één jaar actieve dienst en vier jaar oproepplicht) voorbij zijn.

Naast de Nationale Militie was er ook nog de gemeentelijke schutterij. Dat was een gewapende burgerwacht van personen tussen de 18 en 50 jaar (vanaf 1827 tussen 25 en 35 jaar) die dienst deed als een soort reserveleger. De leden van de schutterij konden opgeroepen worden om de nationale Militie te versterken in gevallen van acute oorlogsdreiging. Dit was onder andere het geval ten tijde van de Tiendaagse Veldtocht tegen de opstandige Belgen in 1831. Zo tekende Jacob Jilderts Stellingwerf uit Mantgum op 22 november 1831 een contract tot plaatsvervanging bij de schutterij met Wiltetus Bernardus Jelgersma uit Leeuwarden. Er werd afgesproken dat Jelgersma

‘zich verbindt, om alzoo alle verplichtingen te zullen vervullen voor- en de plaats te vervangen van Jacob Jilderts Stellingwerf bij de Schutterij, daar en waar zulks gevorderd mag worden, gedurende den tijd dat de Schutterij in de termen van welgemeld Koninklijk Besluit buiten de gemeente waartoe dezelve behooren, Militaire diensten verpligt is uitgeoefenen.’

Het is duidelijk dat Jacob Jilderts geen zin had om zich als lid van de schutterij te moeten melden voor gevechtshandelingen met de opstandige Belgen.

Omdat de Nationale Militie een zeer negatieve beeldvorming had - ruwe omgangsvormen, komervolle behuizing, slechte hygiëne, gebrekkig en eenzijdig voedsel etc. – werd er door hen die het konden bekostigen een plaatsvervanger gezocht. In de praktijk betekende dit dat vooral zonen van gegoede burgers of boeren zich konden vrijkopen. Voor jongemannen uit de arbeidersklasse, al of niet gestimuleerd door hun ouders, was het aanbod van een behoorlijke som geld aantrekkelijk genoeg om zich als remplaçant aan te bieden. Er ontstond in de 19de eeuw dan ook al snel een

levendige handel in dit zogenaamde remplaçantenstelsel. Tussenpersonen – zij prezen zich in kranten aan als ‘commissionairs in plaatsvervangers of nummerverwisselaars’ – brachten ‘requirant en gerequireerde’ met elkaar in contact. Bij

NATIONALE MILITIE.

Gelijk vorige jaren bevelen Ondergeteeken-den zich thans ook wederom aan tot het leveren van PLAATSVERVANGERS en NUMMERVERWISSELAARS, met en zonder verantwoordelijkheid.

Daar zij reeds verscheidene Personen hebben aangenomen, kunnen zij ze dit jaar tegen zeer lage prijzen leveren.

Zij zijn voor belanghebbenden te spreken: Dingsdags, voormiddags van 11 tot 1 ure, bij J. KISJES te Sneek; Donderdags, op denzelfden tijd, bij P. IJNTEMA, op de Koemarkt te Bolsward, en Vrijdags, op gelijken tijd, bij LOOIJENGA, in „de Nieuwe Os” te Leeuwarden en bij onderscheidene Lotingen in het 2e distriet.

Verder te Wommels ter hunner woonplaats. Wommels, den 14 Februario 1880.

Advertentie uit de Leeuwarder Courant van 14 februari 1880 waarin de gebroeders Bootsma uit Wommels zich aanprijsen ‘tot het leveren van plaatsvervangers en nummerverwisselaars’.

notariële akte werden de voorwaarden vastgelegd en ondertekend. Voor het notariaat en de commissionairs was ‘de handel’ in remplaçanten erg lucratief. Uit de literatuur die over dit onderwerp vorhanden is, blijkt dat sommige commissionairs wel f 200,-- vingen voor hun bemiddeling. Voor de meeste arbeidersjongens waarvan een groot deel ook nog analfabeet was, ging de regelgeving van het remplaçantenstelsel hen boven de pet en was een bemiddelaar een welkome versterking. Commissionairs moesten zorg dragen voor betrouwbare remplaçanten want bij desertie diende de loteling te zorgen voor een vervanger. In het algemeen hadden de commissionairs een slechte reputatie en werden beschouwd als moderne soldatenronselaaars die profiteerden van de ellende der arbeidersklasse om hen met valse beloften in

het leger te lokken. In de volksmond werden deze tussenpersonen bloedhandelaren of zielverkopers genoemd.

De commissionairs hadden een vaste notaris zodat deze ieder voorjaar kon rekenen op een regelmatige toeloop van remplaçanten. Omdat de akten na verloop van tijd gestandaardiseerd werden, nam het allemaal niet veel tijd. De kosten voor een dergelijke notariële akte bedroegen in het midden van de 19de eeuw ongeveer 7 gulden, een weekloon voor een arbeider. Uit de bewaard gebleven notariële akten in het archief van Tresoar te Leeuwarden, kunnen we afleiden dat notarissen via de commissionairs vaak een hele serie akten voor plaatsvervanging of nummerverwisseling op dezelfde dag lieten passeren. Gecombineerd met de ‘verslagen nopens de Nationale Militie’ die ieder jaar gepubliceerd werden in de Leeuwarder Courant (zie www.archiefleeuwardercourant.nl) blijkt dat een behoorlijk aantal dienstplichtigen gebruik maakte van de mogelijkheid om een remplaçant te stellen. We kunnen daarmee rustig concluderen dat het remplaçantenstelsel voor notarissen en tussenpersonen ieder jaar een mooie ‘ynstruier’ was.

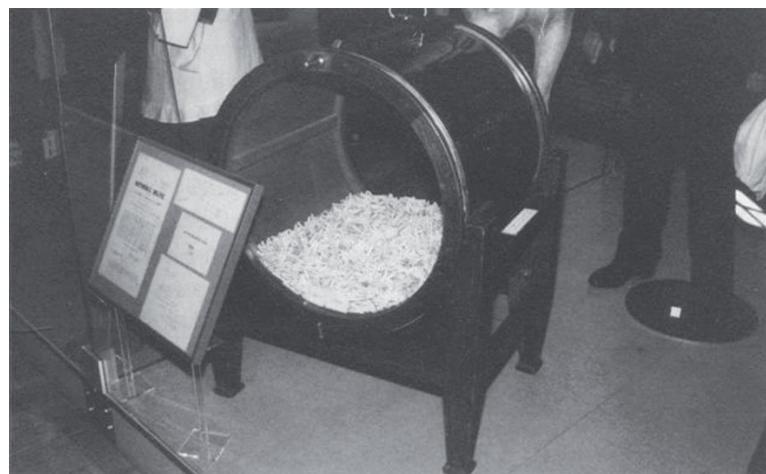
Het contingent over 1849 heeft derhalve 34 manschappen minder beloopen dan dat over 1848.

Tot verstrekking van hétselve zijn ingelijfd :	
Lotelingen	508
Nummerverwisselaars	94
Plaatsvervangers	69
Zonder loting	8
te zamen	669

Deel van een verslag uit de Leeuwarder Courant van 10 juli 1849 waaruit blijkt dat van de 669 ingelijfd dienstplichtigen er in totaal 163 personen gebruik hebben gemaakt van het remplaçantenstelsel. Dat is afgerond ongeveer 25 %. Deze cijfers verschillen niet zoveel met landelijke gegevens.

De loting

De jaarlijkse loting vond plaats in het voorjaar en was een bijzonder schouwspel. Hele groepen jongemannen trokken in optocht van dorp naar dorp om gezamenlijk aan te komen in de plaats waar de loting werd verricht. Lotelingen uit Baarderadeel moesten zich melden in Rauwerd (vanaf 1879 in Weidum) waar de loting in het gemeentehuis werd verricht. Naast directe betrokkenen waren vele familie en vrienden aanwezig om te zien wie wel of niet voor zijn nummer moest opkomen. Pech en geluk bepaalden de stemming van de aanwezigen.

Het was bij wet voorgeschreven dat de lotingstrommel doorzichtig moest zijn. Zo kon iedereen de loting volgen en controleren of er geen fraude werd gepleegd.

Na afloop van de loting ging men massaal de kroegen af, waarbij het er onrustig aan toe ging. Niet zelden ontstonden er vechtpartijen of relletjes. Na afloop van de loting in 1891 liep dit in Weidum uit de hand. De lotelingen waren in beschonken toestand het erf opgegaan van een boer in Weidum. Deze had ook in de voorgaande jaren al meerdere keren last gehad van dronken lotelingen en hoewel hij de homeie had gesloten kwamen ze toch zijn erf op. Hij stormde deze keer met een piek naar buiten en stak een loteling in het lichaam. Nog in het najaar toen het tot een rechtzitting kwam kon deze niet goed lopen. De aangeklaagde boer werd veroordeeld tot een maand gevangenisstraf.

(Zie het rechtbankverslag van 8 oktober 1891 in het digitaal archief Leeuwarder Courant/
www.archiefleeuwardercourant.nl).

Vanaf 1860 ontstond er steeds meer weerstand tegen het dienstvervangingsstelsel. Hoewel het vraagstuk zowel door links als rechts werd bekritiseerd duurde het tot 1898 voordat de persoonlijke dienstplicht werd ingevoerd en de mogelijkheid tot vervanging werd afgeschaft.

Van een serieus protest tegen de militaire dienst om religieuze of politieke redenen was in de 19de eeuw geen sprake. Dit kwam pas op gang door agitatie van socialistische en anarchistische groeperingen in het begin van de 20ste eeuw en werd evident na de Eerste Wereldoorlog.

De voorwaarden

Zoals hierboven al beschreven, ontstond er in de loop van de 19de eeuw een standaardisatie van de afspraken voor het stellen van een vervanger. De overheid kwam zelfs met voorgedrukte formulieren, maar in de uitwerking van de betaling en randvoorwaarden bleven er grote verschillen. Ook de commissionairs hanteerden niet bij elke transactie dezelfde voorwaarden. Het is duidelijk dat beide partijen wisten waar ze aan begonnen en ze probeerden natuurlijk een profijtelijk resultaat te behalen. De aanbieder had als voornaamste belang dat er nauwkeurig werd omschreven dat hij met het tekenen van het contract geen enkele dienstverplichting zou hebben. Zo liet Jan Ymes Bosma uit Mantgum vastleggen dat zijn nummerverwisselaar ‘alle verplichtingen moet vervullen die op het ingewisselde nummer rusten’. En Tjeerd Kampstra uit Mantgum die de plaats innam van Jochem Feitsma uit Cornjum ging akkoord met de voorwaarde: ‘indien hij wegens wangedrag of lichaamsgebreken uit den dienst wordt ontslagen, houdt alle betaling volgens dit contract op.’ Daarnaast probeerden beide partijen er financieel zo voordelig mogelijk uit te komen. Vraag en aanbod zal hier wel een rol hebben gespeeld in de hoogte van de overeengekomen bedragen. Gemiddeld werd er een bedrag betaald van tussen de f 350,-- en f 550,--. De wijze van betaling werd goed doordacht. In de meeste gevallen werden er betalingstermijnen afgesproken. Een deel bij tekening van contract, een deel tijdens het vervullen van de dienstplicht en het resterende bedrag na ‘finaal ontslag’ uit de militaire dienst.

Remplaçant
gevraagd voor de NATIONALE MILITIE,
lichting 1891. Eigen aanbieding per brief,
onder no. 1341, aan het Alg. Advertentie-
Bureau van R. J. SCHIERBEEK Lz. te Leeu-
warden.

Advertentie uit de Leeuwarder Courant van 17 februari 1891.

Mantgumer remplaçanten en nummerverwisselaars

In de notariële database van Tresoar heb ik gezocht op een combinatie van de woorden: Mantgum, Schillaard, loteling, plaatsvervanger en nummerverwisseling. Dat leverde veertien treffers op met verwijzing naar notariële akten bij zeer uiteenlopende notarissen in Friesland. Hierbij moet worden opgemerkt dat nog lang niet alle notariële akten zijn ingevoerd. Het is dus zeer wel mogelijk dat dit aantal bij completering hoger zal uitvallen.

In de meeste gevallen kenden de partijen elkaar niet. In het geval van Wypke Schukken werd zelfs afgesproken dat Cornelis Grofstein op geen enkele manier contact mocht zoeken met de persoon of zijn familie waarvoor hij de dienstplicht vervulde. In de overeengekomen akte staat letterlijk: ‘dat hij nimmer den loteling, diens vader, moeder of voogd zal bezoeken of anders lastig vallen, door welke handeling hij zijne geldelijke rechten zoude verbeuren.’ In het contract tussen Grofstein en Schukken werd ook de betaling nauwkeurig geregeld. Er werd een tekengeld betaald van f 35,--, daarna f 10,-- bij aanvang van de dienstplicht, f 10,-- bij klein verlof, wekelijks een bedrag van f 2,50 en het resterende bedrag tot een totaal van f 400,-- na beëindiging van de verplichtingen.

Uitzonderlijk laag waren de bedragen van slechts f 90,-- die Hendrik Willems Jellema en Anne Jacobs Wytsma wisten te bedwingen. Mogelijk houdt het verband met de duur van de vervanging. In beide gevallen ging het om een nummerverwisseling uit 1821.

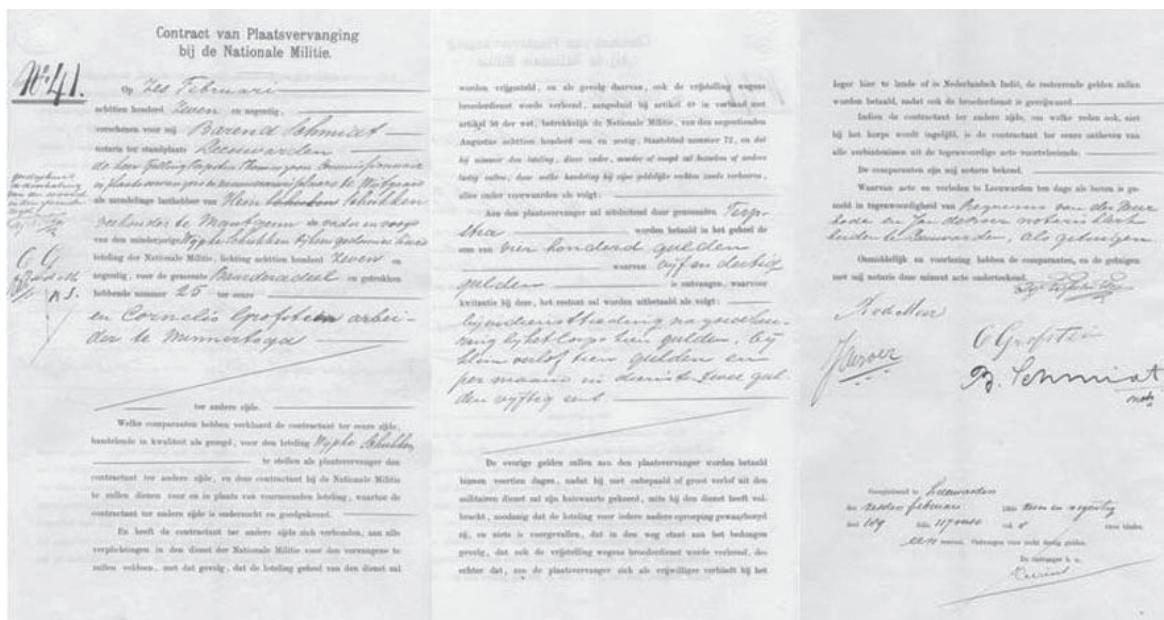
Het vrij grote bedrag van f 500,-- plus 4% rente dat Jan Ymes Bosma in 1832 overeenkwam, zal alles te maken hebben gehad met het verhoogde risico van een veldtocht tegen de opstandige Belgen (1831-1839). Zijn vader stelde een perceel grond onder Oosterbierum als onderpand voor het te betalen bedrag.

Theunis Fokke, zoon van de Mantgumer chirurgijn en dorpsdokter Johan Christoffel Fokke, probeerde de dienst te ontlopen door te simuleren dat hij doof was. Men is daar blijkbaar niet van overtuigd geraakt want hij werd zonder meer tot de dienst geschikt verklaard. Zijn vader moest de geldbuidel trekken en slaagde erin om Bernardus Jelgersma uit Leeuwarden als plaatsvervanger te strikken voor een bedrag van f 300,-- en 4% rente.

De Jelgersma's waren goede bekenden in Mantgum. Twee en dertig jaar eerder was Wiltetus Jelgersma, de vader van Bernardus, in de bres gesprongen voor de Mantgumer boerenzoon Jacob Jilderts Stellingwerf. Het was de tijd van de opstand der Belgen. Op 22 november 1831 tekende Jacob Jilderts een akte waarin hij af wilde van zijn schutterijverplichting. Daarvoor ging hij akkoord met een tekengeld van f 60,-- daarenboven wekelijks f 4,50 en de verplichting om in te staan dat

'des plaatsvervangers huisvrouw Trientje Velsen van der Wal niet tot eenige publieke armekas komt te vervallen' en tenslotte bij 'finale voldoening' een bedrag van f 70,--.

Tot slot nog een opmerking over de notariële database van Tresoar. Het vullen van deze database met gegevens is mensenwerk. Bij het invoeren van de vele tienduizenden, zo niet honderdduizenden aktes blijven fouten niet achterwege. Spel- en typefouten zijn snel gemaakt. In het onderstaande overzicht kwam ik in de database de naam tegen van Brengersma. Uit de akte bleek dat het Brongersma moet zijn. (Ondertussen in de database aangepast). Ook bleek dat er soms de naam van een commissionair was ingevuld in plaats van de remplaçant. Een grotere omissie is dat de database geen verschil kent tussen nummerverwisselaars en remplaçanten. Dit probleem heeft de aandacht van de systeembeheerder.

Overzicht

Dienstplichtige	Remplaçant/Nummerverwisselaar	Voorwaarden	Datum akte
Sjouke Jans Jansens Boerenknegte te Mantgum	Jan Willems Klinkert Uit Bolsward Plaatsvervanging	f 100,-- tekengeld f 75,-- bij aanvang f 200,-- na afloop plus 5% rente	18-2-1814
Anne Jacobs Wytsma Boerenknegte te Mantgum.	Ruurd Geert Fenema Boerenknegte te Mantgum Nummerverwisseling	f 90,--	13-4-1821
Sjoerd Martens Stilma Boerenzoon te Rauwerd.	Hendrik Willems Jellema Timmer- knecht te Mantgum Plaatsvervanging	f 90,-- Gestort in de kas van het korps.	16-4-1821
Hans Meinderts Kreger kuiper te Mantgum	Eke van der Zee Arbeider te Leeuwarden Plaatsvervanging schutterij	Tekengeld f 25,-- Wekelijks f 4,-- Na afloop f 25,--	16-11-1830
Jan Ymes Bosma boerenzoon te Mantgum	Hubertus Andries Born. Schoenmakersknecht op De Fok onder Heerenveen. Nummerverwisseling	f 500,-- en 4% rente. Betalen na vervullen van de dienstplicht	7-5-1832
Bote Tjitzes Feenstra arbeider te Akkrum	Jan Jacobs de Jong gardenierszoon te Mantgum Plaatsvervanging schutterij	Tekengeld f 100,- Wekelijks f 3,50 Na beëindiging f 50,--	28-2-1831
Dirk Broers Eekma Boer te Schillaard	Willem Jillerts Postma Schoenmaker te Oosterlittens Nummerverwisseling schutterij	Tekengeld f 100,- Wekelijks f 3,50 Na afloop f 60,--	16-3-1831
Jacob Jilderts Stellingwerf. Boer te Schillaard	Wiltetus Bernardus Jelgersma Horlogemaker te Leeuwarden Nummerverwisseling schutterij	Tekengeld f 60,-- Wekelijks f 4,50 Na afloop f 70,--	22-11-1831
Pieter Reinder Hartmans. Gardenier te Hogebeintum, thans sergeant bij de Friesche Schutterij in N. Brabant	Willem Johannes de Vries Boerenknecht te Mantgum. Plaatsvervanging schutterij	Tot 1 jan. 1834 f 300,- Bij langere diensttijd verhoogd tot f 380,-- plus 4 % rente	4-5-1832
Johannes Wijtzes Fransen. Timmerman te Huizum	Jan Tjerks Boorsma Bakkersknecht te Mantgum Plaatsvervanging	Bij begin f 140,-- Na afloop f 200,--	8-5-1832

Dienstplichtige	Remplaçant/Nummerverwisselaar	Voorwaarden	Datum akte
Theunis Fokke. Zoon van de chirurgijn en dorpsdokter te Mantgum	Bernardus Jelgersma Kunstdraaier te Leeuwarden Plaatsvervanging	Totaalbedrag van <i>f</i> 300,-- en 4 % rente	21-4-1863
Sjoerd Brongersma Boerenzoon te Mantgum	Feike Boekhout Werkman te St. Annaparochie Plaatsvervanging	Totaalbedrag van <i>f</i> 400,-- plus 4% rente	16-4-1874
Jentje Cock. Zoon van een winkeliersweduwé te Sneek	Wigle Tjallema Schippersknecht te Mantgum Plaatsvervanging	<i>f</i> 400,-- Na beëindiging betalen.	17-7-1874
Geert Fopma. Gesterkt met zijn voogd bakker Dirk Hoogterp te Mantgum	Jan Hamersma Arbeider te Tzummarum Plaatsvervanging	Totaalbedrag van <i>f</i> 500,-- te betalen na afloop van de dienst.	15-4-1875
Jochem Feitsma Timmermanszoon te Cornjum	Tjeerd Kampstra Arbeider te Mantgum Plaatsvervanging	Totaalbedrag van <i>f</i> 400,-- te betalen na afloop van de dienst	15-4-1882
Simon Jans Kuiken Boerenzoon te Nes (Westdongeradeel)	Frans de Vries Boerenknecht te Mantgum Plaatsvervanging	Tekengeld <i>f</i> 40,-- Aanvang dienst <i>f</i> 25,-- Na beëindiging <i>f</i> 375,--	21-4-1882
Wypke Schukken Boerenzoon te Mantgum	Cornelis Grofstein Arbeider te Minnertsga Plaatsvervanging	<i>f</i> 35,-- tekengeld <i>f</i> 10,-- bij aanvang <i>f</i> 10,-- bij klein verlof <i>f</i> 2,50 per week. De rest tot een bedrag van <i>f</i> 400,-- na afloop.	6-2-1897

Verantwoording

Voor dit artikel heb ik gebruik gemaakt van:

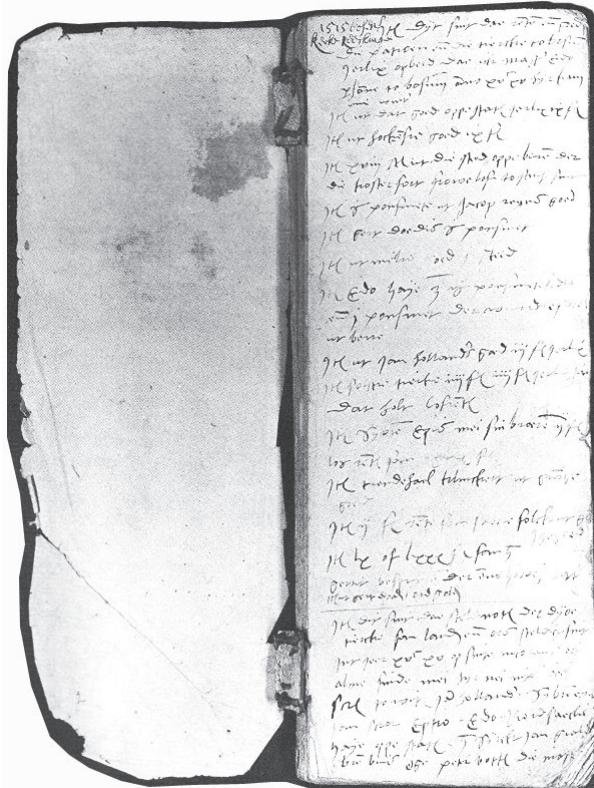
- De notariële database op de website www.tresoar.nl (zie in het menu onder voorouders)
- Militieregisters in het archief van Provinciale Staten, aanwezig in Tresoar.
- De digitaal beschikbare Leeuwarder Courant. www.archiefleeuwardercourant.nl
- Arjan Kors, 't Is plicht dat ied're jongen. Geschiedenis van de militaire dienstplicht in Nederland. Utrecht 1996.
- Aad Jongbloed, Voor koning(in) en Vaderland. Zutphen 1996.
- E.W.R. van Roon, 'De dienstplicht op de markt gebracht. Het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw', in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 109 (1994) pp. 613-637.

De Boazumers út 1525: in glimp fan in Frysk doarp yn de Midsieuwen

Philippus Breuker

Ynlidding

Yn dit stik jou ik in oersjoch fan de haden fan húshálding dy't yn 1525 yn Boazum wennen. Sa'n oersjoch kin jin wat leare oer de sosjale ferháldingen en de famyljeferháldingen yn in Frysk doarp fan dy tiid, in doarp mei syn adel, syn ambachtslju en nearingdwaanden en syn boeren dértuskenyn. En fansels kin it ek in glimp jaan fan hoe't de ferháldingen foar dy tiid west hawwe, yn de lette Midsieuwen. Dér is noch in soad úndúdlik oan.

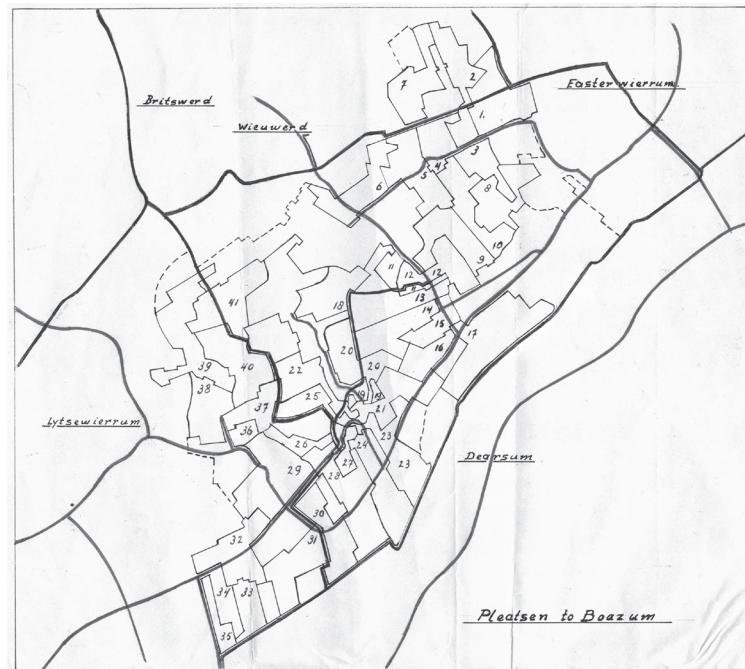

Begin fan it (frysktalige) tsjerkerekkenboek fan Boazum, skreaun troch Edo Walickama (Lulema-argyf nr. 68, Groninger archieven, Grins).

Op adel en geastlikheid nei binne foar 1511 op doarpen yn Frysland net folle lju mei namme bekend. Oan de ein fan de fyftjinde ieu kommeder wat mear, mar foar 1475 ken ik mar sechstjin Boazumers by namme en foar 1400 mar seis. Fan dy lêsten wurde dan ek noch mar trije echt yn de boarnen neamd, alle trije geastliken. De oare trije, allegearre út de Jongama-famylje, kin men op grûn fan har genealogy fan bewize dat se doe yn Boazum wenne hawwe moatte.

Mar út 1511 is it Register fan de Oanbring oerlevere, in list fan grûnbewitters mei har hierboeren. It Saksyske regear hat it opmakke om beleusting heffe te kinnen. Fan Boazum is dat register bewarre bleaun, lykas fan folle mear plakken, en ek noch it hersjoene register út 1542. Dér binne dus alle boeren en lâneigeners yn te finen, mar mear as har nammen en har lân ek al net. Ek is der noch it Benefisiaalboek fan 1543, dér't it tsjerkelân yn beskreaun wurdt. Dérneist binne der noch wat provinsjale stikken út de earste helte fan de sechstjinde ieu oerlevere, lykas de Rintmastersrekkens, en fan inkelde gritenijen (net fan Baarderadiel) begjint de administraasje ek al foar 1550. Hinnaarderadiel is in seldsume útsûndering (sa komt it dat de measte net-adellike genealogyen yn Frysland dêr einigje).

Dochs is it mei al dy gegevens noch net sa maklik om de pleatsen fan 1511 teplak te bringen. Troch kombinaasje fan de floreenkohieren en de kadastrale minút is maklik út te finen wat pleatsen der yn it jier 1700 wienen en wêr't it lân fan dy pleatsen lei en mei wat gelok kin men dan ek noch in ferbining lizze mei it stimkohier fan 1640, mar dan hâldt it dochs meast wol op. Sels D.J. van der Meer is it net slagge om yn syn boek oer Hinnaarderadiel de pleatsen fan 1511 allegearre te plak te bringen. Fan de 27 yn Lytsewierrum, dat ik derop neisjoen ha, neamt er seis net en hat er ien op twa

De 41 stimhawwende pleatsen fan Boazum út 1640 mei it lân dat der yn it jier 1700 by hearde.

plakken. Mar Boazum hat in unike oare boarne út dy tiid. Dat is tsjerkerekkenboek, dat rint fan 1515 oant 1554. Mei dat rekkenboek derby binne de pleatsen út 1511 te plak te bringen. Mar freegje net hoeftolle sneintemiddeis oft ik sa'n fiifengjirlich jier lyn dêr wol net op om prakkeseарre ha!

Mei dat rekkenboek derby wurdt it ek mooglik om nei te gean wa't yn 1525 yn Boazum wennen. Dat is wol it fierste jier werom dêr't in sa goed as kompleet oersjoch fan haden fan húsháldingen fan te meitsjen is. Fan de froulju is mar in inkelden by namme bekend, mar fan de manlju tink ik net dat folle misse. In inkelder kear wie der ien dy't wol folwoeksen wie, mar net op himsels wenne. Dy ha ik ek opnommen.

Nettsjinsteande it feit dat der sa't blikken docht in soad wikseling tusken 1511 en 1525 west hat, binne op ien nei (nr. 2242 op Klaaiterp, foar 't neist de lettere stim 7) fan alle pleatsen yn 1525 de bewenners bekend. Mar leafst 12 fan de 34 lju út 1511 komme yn 1525 net mear foar! Dy wikseling wie net útsunderlik, want fan de 38 út 1542 binne 19 noch net boer yn 1525. En dan rekkenje ik de trije tsjerkepleatsen fan de pastoar (dy hie noch in twadde pleats, dêr't in oar op siet), de

fikaris en de prebendaris net iens mei, ek al wie fan har út 1511 ek net ien mear deselde as yn 1525 en fan 1542 mar ien yn 1525. In inkelder kear hat men hâldfêst oan in soan of in widdo en ek helpt it inkeld dat by 1542 stiet wa't yn 1511 brûker wie, mar it is mei al dy wikseling wol dûdlik dat it net tafalt om elk teplak te bringen en dêrmei wis te wêzen dat men alle boeren hat. Sûnder it rekkenboek soe it grif net slagge wêze.

Ambachtslju en nearingdwaanden kinne der net folle mear west hawwe as dat hjir neamd wurde. Dat binne sâns. Under de lju dêr't gjin berop fan bekend is, ek in stik of sâns, sille miskyn ek noch wol in pear sitte, mar dêr is miskyn ek noch wolris in boer by dy't mei in oar tegearre buorke. Sokken komme yn 1542 teminsten in pear kear foar. Dat hat dermei te meitsjen dat it tal pleatsen tusken 1511 en 1542 troch splitsing grutter wurden wie. Ik tink dat dy splitsing yn 1525 eins noch beginne moast (dy sette nei 1542 ek noch wol in skoft troch). Mar wat de ambachtslju en nearingdwaanden oangiet, dêr komt men dus foar 1525 op in tsien à fyftjin. Dêr kinne yn dit oersjoch ek net folle fan ûntbrekke. Fan 1600 falt nammentlik nei te gean dat der doe achttjin huzen wienen dêr't gjin boeren yn wennen. Dêr binne dan wol de trije prysterhuzen by en ek de stins. Telt men dy derôf, dan bliuwe der dus fan dy achttjin huzen fjirtjin oer en fan dy fjirtjin binne yn alle gefallen ien en foar't neist twa mei wissichheid net foar 1540 boud. Arbeiders wienen der noch net, mar der soenen al wol in pear dykhuzen west hawwe kinne. De húsháldingen út dy dykhuzen soenen dan ek by dy tsien oant fyftjin sitte.

It is net altyd te sizzen dat de lju dy't yn it âlde rekkenboek neamd wurde, ek yn Boazum wennen. Der binne gauris ambachtslju dy't út Snits komme moatte, ek al stiet dat der net by. In goed foarbyld is Syrk temmerman. Hy wurdt faak yn it rekkenboek neamd, al yn 1525, en komt ek nochris yn 1559 foar yn in langslepend proses om Boazumer-syl, mar hy hat foar't neist net yn Boazum wenne. It sil wol in Snitser west hawwe. It wie net in lytse timmerman. Op Snits kin ek wize it feit dat hy en syn vrou Anna dêr yn 1540 in hûs by de Noarderpoarte kochten. Him en ek oare lju dy't net út Boazum lykje te kommen, ha ik weilitten.

Fan boarne-fermelding ha ik op in inkeldé útsûndering nei òfsjoen. It measte komt út de neamde registers en it tsjerkerekkenboek. It rekkenboek sit yn nr. 68 fan it Lulema-argyf (Groninger archiven, Grins) en is útjûn troch Sipma yn diel 3 fan syn Oudfriesche oorkonden. It Register fan de Oanbring út 1511 is it lêst útjûn troch Overdiep en Tjessinga. Dat fan 1542 sit yn it Sminia-argyf op Tresoar (2064a). Oanhellingen út it Register fan 1511 set ik it nûmer by dat Overdiep en Tjessinga jouwe. Oer de befolkingsopbou en -ûntjouwing oer langer tiid ha ik skreaun yn it tydskrift Groniek fan 1982 (Enkele sociale en demografische aspecten van het dorp Bozum in de zestiende en zeventiende eeuw).

Utkomsten

Wat leveret dit oersjoch dan no op, mear as allinnich de nammen fan de lju? Dat is trouwens sa ûnbelaangryk ek net, seker net foar genealogien. It foarnaamste is miskyn it krekte plak dêr't de lju út it Register fan de Oanbring yn 1511 wenne hawwe. Dat makket it net allinnich mooglik om de skiednis fan de pleatsen oant 1511 werom te folgjen, mar ek om út te finen wat pleatsen oft by elkoar leinen. En dat is nedich foar de rekonstruksje fan fierder yn de tiid werom lizzende gruttere besitskompleksen.

Makkum. De terp, dy't òfgroeuen is, lei fuort achter dizze beide lytse pleatsen.

Op grûn fan de lokalisaasje kinne yn Boazum fjouwer fan sokke adellike besitskonsintraasjes oanwiisd wurde. Dat binne Makkum, Yndyk, Hoekens en Boazum (hjir net it doarp fan dy name, mar de terp dy't letter syn namme oan it hiele doarp joech). Trije fan dy fjouwer binne terpen, ien, Yndyk, is in streekdesselting, mar hat foar't neist earder ek in terpdesselting west. Alle fjouwer wienen se al yn de fyftjinde ieu fan de Jongama's. Boazum hie seis fan dy bewenningskearnen. Al-linnich Klaaiterp (de lettere stimmen ien oant en mei sâns) en de Flearen mei it oanlizzende nijlân (de lettere stimmen 33 oant 35) is net oannimlik fan te meitsjen dat se ea yn ien hân west hawwe. De Flearen c. a. binne yn 1511 eigendom fan de Boazumers Hidde Clasen, Gerbren Buwes en Syts Epes en fan Aldeklaester. Klaaiterp is dan foar in part fan Syts Epes en Pier Walta, mar meast fan lju fan bûten it doarp. It besit fan Syts Epes en Pier Walta dêre is fan nei te gean dat it kocht is troch Epa Hessels Jongama (stoarn yn 1489) en troch Syts Epes sels, syn widdo. Pier wie in soan fan him. Hoe't de Jongama's eigener fan in part fan de Flearen c.a. wurden binne, is net bekend. It soe troch fererving, mar ek troch oankeap wêze kinne. Mar hoe dan ek, it liket wol dûdlik dat it har polityk west hat om safolle mooglik it hiele doarp yn eigendom te krijen.

Dat moat al lang har polityk west hawwe en dat barde dan troch trouwen. Wy kinne wol sa'n bytsje rekonstruearje hoe't Hoekens, Boazum, Yndyk en Makkum yn ien hân kommen binne. As men de tsjerkepleatsen bûten beskôging lit (dy sille wol troch foarfaars skonken wêze) dan binne yn 1511 Hoekens en Boazum eigendom fan de erven fan Hessel Ades Jongama, útsein nr. 2222 (de lettere stim 30) en Adama (net yn it Register fan 1511 neamd, de lettere stim 24). Hessel stoar yn 1459. Mar Hoekens en Boazum moatte yn de fjirtjinde ieu ek al fan de Jongama's west hawwe. Hessel troude nammentlik mei in Harinxma, dy't foar 't neist Makkum ynbrocht en syn heit Ada Kempa's mei in Foockel út Boazum, dy't Yndyk ynbrocht, sa't wy hjirnei noch sjen sille, en syn pake Kempa mei Ansck fan Geins ûnder Wommels. Kempa en Ansck moatte om 1360 hinne trouwd wêze. Ansck kin Boazum of Hoekens net ynbrocht hawwe, want fan de lettere Jongama's is bekend dat se

Oersjoch fan Boazum. Underoan de terp Boazum, dêrboppe tsjinoan de terp Hoekens mei de tsjerke en yn de fierte Yndyk. Gralda lei op it lege plak. De pleats is ein 19e ieu ferpleast nei oer de Hegedyk.

eigendom yn Geins hienen en dat moat dus dan wol de breidsskat fan Ansck west hawwe. Hoe-kens en Boazum sille dus al fan Kempa syn âlden west hawwe. Mei oare wurden: op syn lêst binne dy yn ien hân kommen om 1330 hinne, doe't dy âlden trouden, oannommen dus dat dat yndied troch houlik bard is. Yndyk kaam om 1390 hinne derby. Dat is om 1500 hinne op pleats nr. 2237 (de lettere stim 13) en de pastoarypleats (nr. 2236, de lettere stim 11) nei, eigendom fan de neiteam fan Kemp Ades Jongama fan Raerd, in broer fan Hessel Ades. Yn syn neiteam komt de namme Foockel foar, wat in oanwizing is dat Yndyk by dy Foockel fan Boazum weikommen is. It binne de

nûmers 2227, 2244, 2228 en 2238 (de lettere stimmen 12, 14, 15 en 16, dêr't letter 17 út ôfsplitst waard). De kearn hat 2228 west, Gralda, dêr't in swanne-rjocht by hearde. Derneist lei in wier, dy't lykwols earder by 2244 oansletten liket te hawwen.

Ek Makkum koe wolris troch houlik yn de Jongama's kommen wêze. Dat sil dan west hawwe troch it houlik fan Hessel Ada's mei Jel Epadr. Ha-rinxma, dat om 1430 hinne sletten wêze sil. Wat is de reden om dat te tinken? Makkum hjit yn 1511 fan Juw Dekama (nr. 2252, de lettere stimmen 38 oant 41), mar is yn 1533 fan Pier Walta en de bern fan syn broer Agga Walta. Har heit Epa Hes-

sels hie it nei alle gedachten al yn besit, sa't men ôfliede kinne soe út in passaazje oer 'Paalsma fen' yn de ynvintaris fan brieven fan Hessel Roorda fan Easterein, oernommen út it net oerlevere testamint fan Epa Hessels (Hinn I 1, Tresoar). Dy Paalsma finne soe dan lizze moatte tusken Makkum en Mollum ûnder Lytsewierrum, dêr't in Paalsma wie. Mar dat Epa Hessels it yndied al hân hat, kin blike út it feit dat syn soannen Pier en Agge Walta Makkum yn 1533 ferdiele. Hoe lang oft it foar 1489, doe't Epa stoar, al eigendom fan de Jongama's west hat, is dan de folgjende fraach. It falt op dat nr. 2226 (de lettere stim 37), dy't as iennichste bûten 2252 ek noch ûnder Makkum te rekkenjen is (it leit in ein fansiden), yn 1511 eigendom wie fan Epa Haringsma/Harinxma erven. Dy Epa (of syn pake?) syn dochter Jel wie trouw mei Hessel Aedes Jongama en dêrmei de mem fan Epa Hessels. Soe Makkum dan fan ea hielandal fan dy Harinxma's west hawwe en troch trouwen yn de famylje Jongama kommen wêze?

De oare mooglikheid, dat Makkum ea fan in mienskiplike foarfaar fan Epa Hessels Jongama en Juw Dekama west hat, liket minder wierskynlik. Sa'n foarfaar is net bekend (mei tank oan Ype Brouwers). Der is oars reden om Jongama en Dekama mei elkoar yn ferbân te bingen. Tryn Dekama, de widdo fan Juw, oan de iene kant en Epa syn soan Pier Walta en de bern fan de al ferstoarne soan Agga Walta oan de oare, hawwe nammentlik in baar makke (dat is in útspraak fan arbiters), wêrby't bepaald waard dat Makkum (2252) fan de Walta's wie en dat Tryn alle jierren hier krige. It bedrach fan dy jierlikse hier wie 90 klinkerts fan 12 stoeren, likefolle as de 90 hoarnkes gûnen dy't Juw yn 1511 út de pleats barde. Wat der achter dy eigenaardige bepaling siet, wurdt men gewaar út de ynvintarisasje fan goed en rinten fan de ferstoarne Syds van Donia yn 1572. Donia sil eigener wurden wêze troch syn houlik mei Jouck Stenstra, de widdo fan Edo Walta, in soan fan Agga. Edo hie as ien fan de bern fan Agga Makkum op syn bar wer krigen by de ferdieling tusken Pier en de bern fan Agga yn 1533. Yn dy ynvintaris komt in bepaling út in stik foar dat Donia syn erven alle jierren oan Dekama (dat is dan Juw syn soan Hette) de hier betelje moatte "op dat die saeten niet weeder aen die

van Decama vervallen." (Schwartzenbergh 1088, Tresoar). Mooglik hie Juw om 1510 hinne troch konfiskaasje Makkum kriegen en wie dat by dy baar weromdraaid. Hy wie Skieringer, de Walta's Fetkeapers. En hy wie net allinnich potestaat fan Fryslân, mar fan 1510 oant 1512 ek grytman fan Baarderadiel.

Myn idee is dus dat alle fjouwer delsettingen ea elk yn ien, adellike hân west hawwe en dat se troch houliken by elkoar kamen. Hoekens wie al om 1300 hinne fan de Jongama's, Boazum oant op syn lêst 1330 fan in ûnbekende oare famylje, Yndyk oant 1390 yn de famylje fan Foockel en Makkum oant 1430 yn dy fan de Harinxma's. Der is gjin reden om te tinken dat it mei oare terpen op oare doarpen oars west hat, al kinne se fansels troch fererving oer mear as ien tûke al ier yn ferskillende eigendommen út elkoar fallen wêze en is it ek mooglik dat de konsintraasje letter wer fersterke is troch niaarnimmen.

In krekte kennis fan de lissing fan alle lân is ek nedich om de skiednis fan de pleatsen sels neigean te kennen. Nei 1511 namen se hurd yn tal ta. Yn 1542 wienen der al fjouwer mear en yn 1574 wie it maksimum fan 43 al berikt. Letter waarden it wer minder. Yn 1640 wienen der noch 41 en al bleau it tal stimmen 41, it tal pleatsen naam neitiid troch konsintraasje noch mear ôf. De groei tusken 1511 en 1574 bestie foar it grutste part út opsplitsing en foar in lytser part út it yn kultuer bringen fan lân dat oant dan ta meast of altyd ûnder wetter stien hie. Dy opsplitsing hat dêr fansels ek mei te krijgen, al wie it ek sa dat de opgeande tiden mak-

De 'nije sloetswal' op Makkum mei de nije sleat sels, neamd yn 1533. De terp lei fuort links.

ken dat ek út lytsere pleatsen in bestean te heljen wie. In moai foarbyld is Makkum. Dy terpuorskip bestie yn 1511 noch út ien pleats, nûmer 2252 (de lettere stimmen 38 oant 41), mar binnen sechstich jier wienen dat al fjouwer wurden. Earder al moat nr. 2226 (it lettere 37) derút ôfsplitst wêze. De oarspronklike pleats (2252) hat stien op it plak fan de lettere stim 38 of 39. Dat wie noch sa yn 1511, mar al gau waarden it mear. Yn 1533 is der sprake fan 'de nije sloetswal,' wat op bettere wetterbehearsking wiist. Makkum waard dat jiers ferdiel tusken Pier en Agge Walta. Pier krike de iene helte, dy't yn 1538 al yn twaen bebuorke waard (de lettere stimmen 38 en 39), Agge de oare helte. Foar't neist ek fuort nei 1533, mar yn alle gefallen al yn 1538, liet syn soan Aede/Edo dêr in nije pleats op sette, de lettere stim 40, dêr't tusken 1542 en 1572 it lettere 41 wer út ôfsplitst waard.

In oar winspunt fan in oersjoch as dit is dat der famyljerelaasjes yn it doarp mei oan te wizen binne. Yn letter tiid, as der ek nammen fan mear as mar in pear froulju bekend binne (dat is net foar de santjinde ieu), falt dat better nei te gean. Dat der lykwols sokke famyljerelaasjes wienen, docht dochs wol blikken. In hiel dúdlik gefal soe de clan wêze dy't him ôftekenet as Sijbe Buwes (sjoch by Edo Gerbens Walickama), Lou Buwes (sjoch by Paulus Bosemius), Douwe Buwes, Gerbren Buwes en IJsbrant Buwes allegearre bruorren west hawwe soenen. Fan gudden stiet dat wol fêst en fan dy har bern wennen der ek wer gudden yn Boazum. Op lytser skaal jildt dat ek foar Haije Sijckes en syn vrou en foar de neiteam fan Epa Backas (sjoch Sybren Epes). De Walta's binne hjir ek machtich yn tal. Foarbylden fan soannen dy't heiten op de pleats opfolgen, binne der mear. Ek súnder dat de froulju bekjend binne, docht dêrmei wol blikken dat it doarp in hechte famyljestruktuer hie. Dat soe troch de tiden hinne net oars wurde, al gong it wol hieltyd wer om oare famyljes. Sokke famyljeferbannen hearre ta de kenmerkende eigenskippen fan in doarp.

Bysunderheden út al dy libbens binne netolle bekend, al komt de striid tusken de Saksyske regearing en it ferset mei help fan de Geldersken dêrtsjin wol dúdlik út. De Walta's wienen Gel-

dersk. Agge Walta moast flechtsje en Pier Walta die aktyf mei yn it ferset. Hy rekke yn 1517, doe't de striid yn it foardiel fan de Saksers besljochte wie, troch konfiskaasje it hûs fan syn vrou yn Ljouwert kwyt. Mooglik wie om 1510 hinne Makkum al konfiskeard. En in boer doarst de Geldersken gjin skatting te jaan en waard dêrom Jan Hollander neamd.

In útsûndering binne de adel en de geastlikheid. Dat jildt yn it algemien ek al, want har nammen en fan de adel ek de ôfstamming binne ek oars wol oerlevere. Mar fan har wurdt hjir dochs ek noch wat mear bekend as dat allinnich. De geastlikheid kaam gauris út einierde boerefamyljes. Der wie in nauwe ferwevenheid, sa't hjir blykt by Hidde Clasen en Sijbren Epes en sjoch ek Haije Sijckes. Ek mei de Boazumer pastoar wie dat it gefal, al kaam dy foar't neist net fan Boazum, mar fan Easterwierrum. Ek de prebendaris kaam út de eigen krite, al wie hy net fan boere-komôf mar fan adel. It wie ien fan de Walta's.

De adel wie yn Boazum in saak fan de Walta's.

De sulveren beker fan Pier Walta en syn vrou Bauck Unia út 1508. It is mooglik de kop fan in drinkhoarn. Op de beker gravearre in raam mei it omskrift: 'Dit is Bosuma ram' (Frysk Museum, Ljouwert).

Wy seagen al dat har foarfaars troch houliken in grut part fan it doarp yn eigendom kriegen hien-en. Sy wennen hjir yn 1525 mei mear as ien en twa bruorren en omkesizzers. De âldsten fan har foarâlden, teminsten sy dy't it besit oanbrochten, hawwe hjir al yn de trettinde ieu wenne en foar't neist al folle langer. De Walta's wienen lykwols de lêsten. Om 1540 stoar de iene nei de oare en doe rekke it besit ferspraat oer ferskillende erfgenamten dy't allegearre earne oars wennen. Dat proses hat him rûnom foardien, wy seagen it ek al by Gerbranda yn it foarige nûmer fan Klaaikluten, mar it gong yn Boazum wat hastich.

De posysje fan de Walta's wie ek hiel oars wurden as dy fan har foarfaars yn de Midsieuwen. Yn it algemien is oer hiel West-Europa grutgrûnbesit om 11-1200 hinne opsplitst yn in stamgoed mei hierpleatsen en dat sil hjir net oars west hawwe, mar dat de hierboeren op dy pleatsen dêrmei ek frij waarden, lykas wol oannommen wurdt, bygelyks troch Werner Rösener, liket my de fraach. Pier en Agge wienen net mear as lânhearren fan frije hierboeren, mar de boeren fan har foarâlden, te beginnen al mei har heit Epa Hessels, wienen noch hearrich. Dy waarden, as it sa út kaam, op trommele om har macht yn stân te hâlden. Pier en Agge libben yn in oergongstiid. Se hienen noch in bytsje fan de âlde tiden meimakke. Dêr kaam in ein oan yn 1498, doe't de Saksers Fryslân feroveren en in sintraal, provinsjaal gesach ynstelden, al duorre it oant 1515 dat se mei it ferslaan fan de Geldersken de wjerstân foargoed brutsen hienen. De feroaringen en it ferset dertsjin binne beskreaun yn it stik oer 'Jongama,' in pear nûmers fan Klaaikluten earder.

Tusken de adel en de hierboeren yn stienen in stikmannich einierde boeren. It wienen seis, miskyn sân as Doeckle Sijbes ek einierd west hat. Ik nim oan dat de measten fan har it besit te tankjen hienen oan in foarfaar út in adellike famylje.

Men sjocht der hjir in foarbyld fan by Edo Walta. Syn pleats kaam nei syn ferstjerren net wer yn de Walta-famylje werom. Nei ferhâlding wienen de einierde boeren gauris tsjerkfâd, mear as de hierboeren.

Bûten boeren, geastlikheid en adel wienen der net folle lju. Dat hold op mei in skoalmaster, in

kastelein, twa skroaren, in skipper, in timmerman, in smid en in winkelman of bûterkeaper, al kin der lykas sein by de inkelden dêr't gjin berop fan bekend is, ek noch wolris in ambachtsman of nearingdwaande west hawwe. Dy befolkingsgroep kaam hjir net bot ta ûntwikkeling. Oan wjerskan-tten fan it doarp wienen hannel en ambacht yn de lettere Midsieuwen opkommen yn de nije delsettingen ûnder Lytsewierrum en Easterwierrum. It gruttere wurk waard boppedat dien troch Snitsers en dêr kaam grif ek it measte guod wei.

Sa jout dizze dwarstrochsneed alles by elkoar dochs in goed ynsjoch yn lokale en feroarjende ferhâldingen. De âlde tiid wie foarby en de nije stie op kommen. Rûnom yn de doarpen naam it tal adellike stampleatsen nei 1500 hurd ôf. Se kamen krekt as yn Boazum de iene nei de oare yn hadden fan inkelde oerbliuwende famyljes. Meast bleau der earst noch wol yn soad gruttere plakken in adellike famylje oer, mar yn Boazum hold dat troch it útstjerrren yn koarte tiid fan de Walta's gau op. It fidei commis, dat Pier Walta ynstelde, rekte it bestean fan Waltastate wol, mar bewenne waard it amper mear. Net mear de lokale adel hie it noch langer foar 't sizzen, mar de oerheid, yn it bysûnder dy fan de provinsje. De Midsieuwen mei yn elk doarp grutgrûnbesit en feodale ferhâldingen wienen foargoed foarby. Der kaam in fierhinne ûnôfhinklike boerestân foar yn it plak en dy foel al gau út elkoar yn roomsk, mennist en gereformeard.

List fan haden fan húshâldingen yn 1525

De lju kinne wol langer hjir wenne hawwe as de jierren dy't neamd wurde, want dy binne basearre op it foarkommen yn de boarnen. In inkelde kear is der in vrou bekend sûnder dat der in man by te finen wie. Har ha ik as haad fen de húshâlding opnommen, hoewol't dat dus net wis is.

Auck

Kastleinske yn 1518 en 1525.

Claes Ulbe(t)s

Komt foar fan 1525 oant 1542. Is yn 1525 tsjûge by it testament fan Bauck Unia, de vrou fan Pier Walta. Sil boer west hawwe.

Dyore Reyners

Boer op de lettere stim 13 op Yndyk. Komt foar fan 1511 (nr. 2237) oant 1551, mar wie doe stoarn. Libbe noch yn 1546. Syn frou wie in suster fan Wijbrand en de lettere Heerke Lous. Yn 1551 binne Heerke Lous en Egbert Dirks fâd oer har weesbern Aeff en Heere.

Dyrck scror

Komt foar fan 1520 oant 1537. Wie kleanmakker.

Dirck Claes

Komt foar fan 1511 (nr. 2222, de lettere stim 23) oant 1556. Dan ferkearret er dat Gerryt Peters him in moardbrander neamd hat. Boer op de lettere stim 30 by de Syl. Mooglik heit fan Peter Dijrcks, dy't foarkomt fan 1526 oant 1571 en boer op Ulbetsma is. Yn 1571 is dy oer de sechstich. Hy hat dan meast yn Boazum wenne, dêr't er ek opgroeid is.

Dyrck Frericks

Komt foar fan 1516 oant 1539.

Dirck Gerryts

Komt foar fan 1511 (nr. 2244) oant 1541. Boer op de lettere stim 14 op Yndyk.

Dyrck Sie(rd)s

Komt foar fan 1514 oant 1543. Boer op de lettere stim 16 op Yndyk (nr. 2238).

Doeckle Sijbes

Komt foar fan 1525 oant 1550 (dan stoarn). Libbet noch yn 1546. Tsjerkfâd (1544). Kin net skriuwe (1545). Keapet ca. 1547 âlde tabbert fan tsjerke. Dochter Anna (st. yn 1590) trout mei Harmen Frances Bockama fan Gruttewierrum ûnder Lytsewierrum. Har grêfstiennen lizze dêre. Doeckle wie boer op de lettere stim 6 op Klaaiterp (nr. 2234). Keapet it hûs yn 1525/26 fan Oege (Gerbens?). Mooglik in soan fan Sijbe Buwes, yn 1511 lânhearre fan deselde pleats

Dowe scijpper

Komt foar yn 1524 en 1529.

Edo Gerbens Walickama, hear Pastoar fan ein 1515 oant syn dea yn 1554. Hy wie op 2 juny 1515 te Utrecht ta pryster wijd. Mooglik in broer fan Oege Gerbens. De fan wiist op ôfkomst út Easterwierrum, dêr't in pleats fan dy namme wie (net fier fan de âld toer). Hy wie troud en hie in dochter Berber en in soan Gerbrant. In Berber krijt yn 1538 en 1539 twa, respektivelik ien stoer fan de tsjerke. Mooglik wie sy dat. Gerbrant wie master yn de rjochten en oant 1580 sekretaris fan Barradiel en drost fan Skylge. Syn grêfstien leit yn de Boazumer tsjerke. Yn it Latyn stiet derop dat er mear as fjirtich jier de gemeente des Hearen te Boazum laat hat. Boppe de miskelk stiet yn it Latyn: Libje de dea yndachtich. Syn sinspreuk, ek op de stien, wie: Cum consilio age (hannelje mei oerlis) en syn wapen in ikel en in klaverblêd, al is dat net goed mear te sjen. It is bekend fan syn segel, dêr't er de akten mei tekene dy't er in soad foar Iju opstelde. Hy wie jurist en hie yn Leuven studearre. It wie in foaroansteand man. Yn 1539 wie er Deputearre op de Lândeit te Ljouwert.

Hy kocht yn 1526 in hûs yn de Skarnesteech te Snits, dat er yn 1541 wer ferkocht. Hy kocht wol mear huzen yn Snits. Oft er sels (op nr. 2253) buorke hat is de fraach. Yn alle gefallen hie er in feint, dy't him yn 1524 holp om syn bûthús te bouwen.

Hy hold it rekkenboek fan de tsjerkfâdij yn it Frysk by. It is in unyk dokumint, net allinnich om de taal, mar ek om it feit dat der gjin twadden fan in oar plak yn Fryslân út deselde tiid bewarre bleaun is. Der is út de roomske tiid allinnich noch fan letter in bytsje administraasje oerbleaun fan de tsjerken yn Ljouwert, Achlum, Wier en Wurdum. Dat it bewarre bleaun is, komt trochdat it yn hanne kommen is fan Schelte van Aebinga, oantroude famylje fan Pier Epes Walta en sels yn de santjinde ieu ek tsjerkfâd yn Boazum. Dy wenne oars yn Hijum.

Edo Haijes

Komt foar fan 1511 (nr. 2235) oant 1551 (dan al stoarn). Libbet noch yn 1543. Troud mei Mints. Einierd boer op de lettere stim 10 yn de Bongier.

Edo Walta

Komt foar fan 1525 oant syn dea yn 1543. Troud mei Frouck Stenstera. Begroeven ûnder de stien fan syn mem en heit, Fed Hermana en Agge Walta. Yn 1542 boer op syn eigen pleats op Makkum, de lettere stim 40 (part fan nr. 2252), mar noch net yn 1533, want doe bestie de pleats noch net.

Ente Andle

Komt foar yn 1529/30, as er syn hûs oan Broer Attes ferkeapet. Sweager fan pastoar Edo Walickama, troud mei dy syn suster Syster Gerbens. Boer op de pastorypleats op Yndyk, de lettere stim 11 (nr. 2236).

Ente Isbrants

Komt foar fan 1521 oant 1542, as hy teminsten de Ente is dy't yn 1521 neamd wurdت. Mooglik soan fan IJsbrant Buwes. Boer op Gralda, de lettere stim 15 op Yndyk (nr. 2228).

Epe Epes (Jongama)

Komt foar fan 1525 oant syn dea yn 1536. Net by syn ferstân. Soan fan Epa Hessels Jongama en syn twadde vrou, Sijts Hermana. Harbeider besit waard yn 1539 ferdield tusken Pier Walta en de bern fan Agge Walta. Pier en Agge wienen syn healbruorren. Sil nei de dea fan syn mem (yn 1521?) wol by syn muoike Fed Hermana bleaun wêze. Hy waard begroeven under de stien fan syn heit, Epa Hessels (stoarn yn 1489). Syn namme is der mar ynskrast. De stien leit noch yn de Boazumer tsjerke.

E(e)pcke Janckes

Komt foar fan 1511 oant 1538. Prosedearret mei tsjerke (1532 en letter), betellet yn 1538 (19 fl.). Boer op de lettere stim 9 yn de Bongier (nr. 2239; namme dêr ferkeard skreaun as Sypcka Jancka).

Fed Hermana

Frou fan Agge Walta, dochter fan Taecke Hermana te Minnertsgea, suster fan Sijts, de widdo fan Epa Hessels Jongama, dy't wer de skoanheit fan har, Fed, wie. Agge Walta foar it earst neamd fûn yn 1498. Hy stoar yn 1517, sy yn 1541. Harren grêfstien is der al lang net mear. Soan hear Tako hat him grif meitsje littin by it ferstjerren fan

syn mem. Behalve de nammen fan Agge en Fed stienen dêr ek dy op fan har bern Edo (stoarn yn 1543) en Agge (ek stoarn yn 1543).

Agge en sy wennen tenearsten mooglik op Waltastate (nr. 2231), súdlik fan de Buorren. Yn 1511 kochten se in part fan in hûs te Snits. Se kamen yn 1516 op Hoekens (nr. 2230), it âlde adellike plak fan de famylje neist de tsjerke. Yn 1511 wenne Sijts Epes dêr. Har fûn ik foar it lêst yn 1521 neamd. Dy liket der wenjen bleaun te wêzen. Wa't eins de buorkerij die, wit ik net. Nei de dea fan Fed komt der in boer te wenjen en dat bliuwt ek sa. En hoe't it hûs derút sjoen hat, is likemin bekend. Der wie in stins by, yn alle gefallen noch yn 1461, mar dy stie nei alle gedachten net op itselde stee, mar op in pôle derneist, it tsjintwurdige Singel 1. Agge siet yn 1515 yn it Hasker konvint, mooglik as flechting en yn dat gefal foar ien fan beide stridende partijen, de Geldersken of de Saksers. Foar't neist wol foar de lêsten. Boazum waard yn 1514 platbaarnd troch de Swarte Heap, in hierleger fan de Saksers. Wat krekt, is net bekend, al stiet der dat der mar in lyts bytsje huzen stean bleaunen. Waltastate sil grif útbaarnd wêze. En Hoekens miskyk ek wol!

Geert Doedes

Komt foar fan 1511 oant 1529. Boer op Allama, de lettere stim 2 op Klaaiterp (nr. 2241).

Gerbren Buwes

Komt foar fan 1511 (nr. 2229) oant 1543. Tsjerkfâd yn of al foar 1516 oant 1527. Mooglik broer fan IJsbrant Buwes en omke fan Heerke (fan letter), Paulus en Wybrand Lous. Einierd boer op de lettere stim 32 oan de Suderdyk op nei de Flearen.

Gerbrich

Komt foar yn 1525.

Haije Jarichs

Komt foar fan 1517 oant 1550. Timmerman en letter ek boer, foar't neist op it lettere pleatske 27 (nr. 2248) by Waltastate (earder Siurd Jacobs). Oargelpûster yn 1540 en 1541, (oargel?)spiler yn 1517, 1518, 1519.

Haije Sijckes

Komt foar fan 1515 oant 1539, dan widdo A(e)ta Haijes, in dochter fan prebendaris hear Buwe Wijbes en dêrmei in nicht fan Sjouk Sierks (sjoch Melis Jans). Sy stoar yn 1549 of 1550. Se hienen yn alle gefallen fiif soannen, dy't neamd wurde yn 1555: Anske, Foppe, Broer, Sicke en Agge. Har neiteam koe him wolris Statema neamd hawwe, nei de pleats dêr't se berne wienen. Haije wie mooglik in soan fan Sicke Haijes (1511, nr. 2225). Hy wie boer op de lettere stim 18 op de Staten (nr. 2243). Syn widdo buorke der oant 1549, doe folge har soan Agge Haijes har op. Dy hie earder feint west by hear Tako Walta. Hy wie yn 1571 tusken de fytich en sechstich en koe net skriuwe noch syn hanteken sette.

Heert/Haert Jans

Komt foar fan 1518 oant 1559. It liket wol as ha der twa mei deselde namme west, de iene boer op de lettere stim 38 of 39 (dy pleats wie der noch net yn 1511), de oare op 2242 op Klaaiterp (de lettere stim 7 foar't neist), mar beide nei 1525. Wa fan har (steld dat der yndied twa west hawwe) yn 1518 neamd wurdt, is net ú te meitsjen.

Hermen Jan scroors

Komt foar fan 1518 oant 1533. Soan fan Jan scror.

Hidde Clasen

Komt foar fan 1507 oant 1525. Hy hjit ek wol Hidde Langaard nei it plak dêr't er wenne. Hy wie trouw mei Rinck Eelkesdr., dy't wertrouwe mei Enne Obbes te Lytsewierrum en stoar yn 1557. Har initialen steane yn in tinkstientsje út 1557 yn de tsjerkemuorre fan Lytsewierrum. Soan Epe Hiddes troude mei Feik Gaetses, in suster fan pastoar Jouke fan Lollum. Einierd boer op Langaard op 'e Flearen (nr. 2224).

Jacob

Kastlein yn 1526.

Jacob Hankes

Komt foar fan 1511 oant 1529. Boer op de lettere stim 1 op Klaaiterp (nr. 2245).

Jacob Reynolds

Komt foar fan 1515 oant 1536, widdo Aeff yn 1545. Mooglik deselde as de Jacob dy't yn 1511 op nr. 2233 buorket, de lettere stim 31 op 'e Syl. Yn 1542 is dêr Abbe Jacobs boer, mooglik in soan.

Jan Claes

Komt foar fan 1511 (nr. 2246) oant ca. 1532. Hat wat misdien, dêr't er graasje foar krijt. Der wurde yn 1517 mooglik kearsen foar him yn tsjerke baarnd. Hjit ek Jan (Claaesin) Gralda, grif nei de pleats fan dy namme op Yndyk, mar hat sels boer west op Ulbetsma, de lettere stim 23 by de Buorren (2246).

Jan Heerts

Komt foar fan 1511 (nr. 2249) oant 1530. Doarst yn 1515 de Geldersken gjin skatting te beteljen, en sil dêrom nei de tsjinpartij Jan Hollander neamd wêze. De Saksers hienen help fan de Hollanners. Kocht yn 1517 in ko fan de tsjerke, te sizzen fan Us Leave Frouwe. Grif de heit fan (in) Heert Jans. Boer op de lettere stim 36, westlik fan de Buorren.

Jan Remmerts

Komt foar fan 1511 oant 1543. Boer op 'e Toet yn 'e Buorren, de lettere stim 26 (nr. 2247).

Jan scror

Komt foar fan 1515 oant 1535. Hat trochrinnend skuld by de tsjerke. Yn 1515 wurdt him 'om gods wille' in part kwytskolden. Heit fan Hermen Jans scror.

Janke Dyrcks

Komt foar fan 1523 oant 1538 as kastlein. Fan 1557 oant 1561 is der ek in Janke Dyrcks dy't boer op nei de Flearen is. Oft it deselde is, falt net ú te meitsjen.

Jelle

Komt foar fan 1521 oant 1525. Dochts boadskippen foar de tsjerke.

Jong moer

Komt foar fan 1522 oant 1530.

Melis Jans

Komt foar fan 1515 oant 1538. Ferkocht yn 1538 mei syn broer Wybe in hûs te Kamminga ûnder Wjelsryp oan Andries Syrcks dêre, oan de nammen te sjen mooglik in oantroude neef. Boer op de lettere stim 12 op Yndyk (nr. 2227), dêr't foar him syn heit Jan Dyrcks en nei him syn soan IJsbrand Melis boer wie. Oan dy namme IJsbrand te sjen soe syn mem wolris in dochter fan IJsbrant Buwes west hawwe kinne. IJsbrand sels wie troud mei Sjouk Sierks, in omkesister fan hear Buwe. Sy wie yn 1571 64 jier.

Nanno Hermanni, hear

Fikaris fan 1518 oant 1536 of letter. Meiëns ek boer op de fikarypleats (nr. 2251), de lettere stim 25 op it Heech. Dêr stiet noch altyd in pleats, ek al is er al hast twa ieuwen net mear as buorkerij yn gebrûk. It fikaryhûs is yn 1880 ôfbrutsen. De tsjerke hie it yn 1635 al ferkocht. It stie fuort foar dy pleats, heech op de terp. It waard dêr doe yn 1880 wol oardel meter ôfgroeven.

Oege (Gerbens?)

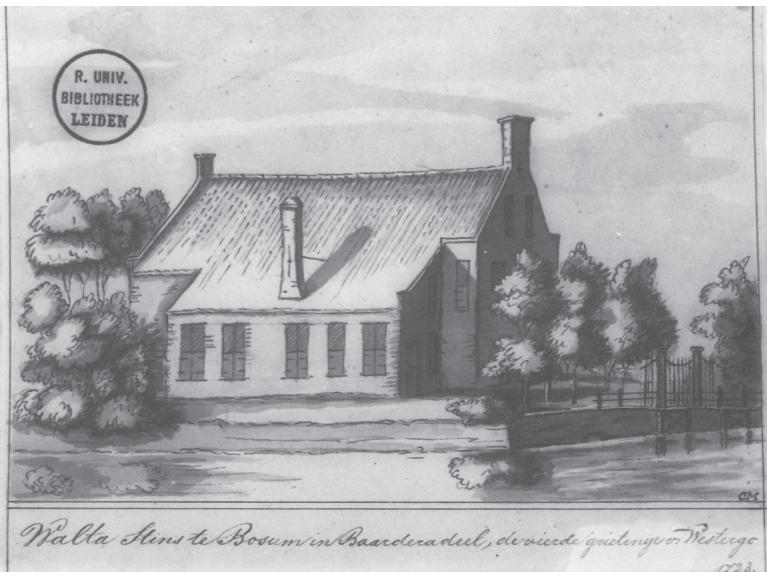
Komt foar fan 1511 (nr. 2240) oant 1525/26, as er syn hûs oan Doeckle Sijbes ferkeapet. Dat is de lettere stim 6 op Klaaiterp. Mooglik deselde as Oege Gerbens, dy't tusken 1542 en 1547 op in oare pleats fan Sijbe Buwes komt, ien yn Easterwierrum. Dy Sijbe wie yn 1511 nammentlik ek eigener fan de pleats op Klaaiterp.

Paulus Lous

Wurdt yn 1525 ynskreaun oan de universiteit fan Leuven. Is letter studinteboade fan de Fryske studinten yn Leuven. Hjit dan Paulus Bosemius. In soan fan Lou Buwes, boer op de lettere stim 4 op Klaaiterp (nr. 2232), dy't yn 1515 stoar, in broer fan Wybrand Lous en Heerke Lous (dy't yn 1525 noch net foarkomt) en mooglik in omkesizer fan Gerbren Buwes en IJsbrant Buwes.

Pier Epes Walta

Komt foar fan 1520 oant syn dea yn 1540. Wenne op Waltastate (nr. 2231), dat er ferboude. Yn 1529 kocht er grif dêrta 50 weinskotplankten fan de tsjerke. Hoe't it derút kaam te sjen blykt út de beschrijwing fan in nij hûs op in oar plak yn

Waltastate yn 1722 (Biblioteek Universiteit Leiden).

Boazum (Ulbetsma, de lettere stim 23), dat krekt gelyk wurde moast, as Walta oan de bern fan syn broer Agge tawiisd wurde soe. Dat is oars net bard. Dat nije hûs dan moast bestean út twa ferdjippingen mei in bierkelder. Ut oare boarne is bekend dat der sels bier broud waard. De únderste ferdjipping moast bestean út in keuken yn de middenden en oan beide kanten in yntree mei in bedstee en noch in sliepkeammerke en de boppeste út in grutte seal en in keamer mei in lytse fertrekkeamer oan ien kant.

De stins mei in oantal pleatsen brocht er únder yn in fidei commis om it besit by fererving net út elkoar falle te litten. Waard er dochs ôfbrutsen, dan ferfoel it besit oan de neistfolgjende tûke. Dat barde yn 1740, en de oare tûke easke it doe op. It gefolch wie dat de lju dy't de stins ôfbrekke litten hienen, him wer opnij opbouden! Yn 1839 waard it hûs foargoed ôfbrutsen. Oant 1980 hat der noch in restant fan de stinspleats stien. Dêr sieten noch tichtmitsel goatyske finsters yn. Dy pleats sil it west hawwe dy't Pier yn 1529/30 fan Syoert Jacobs kocht. Hy h jitte in 'cleyn huus,' dat op syn hiem stie.

Pier wie tsjerkfad fan 1525 of earder oant 1538 of letter. Hy wie in soan fan Epa Hessel Jongama en Jouck Walta, en in sweager fan Fed Hermana. Syn vrou wie Bauck Unia. Sy stoar yn 1525. Der hawwe portretten fan harbeiden west en ek noch

in skilderij dêr't se tegearre, mei Waltastate op in hege wier op de eftergrûn, foar in tafel mei fruchten sitte. Wol bewarre is in sulveren (drink?) beker út 1508 mei har nammen en de ôfbylding fan in raam mei it opskrift: 'Dit is Bosuma ram.' Har soan Werp stoar ûngetrooud yn 1541. Dochter Jouck (stoarn yn 1539) troude mei Frans Wijtses van Cammingha en wenne net yn Boazum. Sy is begroeven ûnder de stien fan har mem, Werp ûnder dy fan syn heit. Beide stiennen lizze noch yn de Boazumer tsjerke.

Mooglik wie hy de Pier Epes dy't fan 1507 of earder oant 1511 yn Harich wenne en yn 1511 ek op Martenastate te Koarnjum. De eigener Hessel Martena wie Saksyskgesind. Dy sil der wol net mear wenne hawwe, want dat die er op Martenahûs yn Frjentsjer. Pier wie Gelderskgesind en om dy reden waard him yn 1517 syn hûs yn Ljouwert ûfnommen (fan Uniakant oanbetrouw). It stie op 'e easthoeke fan Weard en Nijstêd, en waard ta in riedhûs oan de stêd skonken. Dat koenen de Saksers dwaan, omdat se yn 1515 de striid mei de Geldersken foargoed wûn hienen.

Peter Bottes

Komt foar fan 1515 oant 1542. Boer op de lettere stim 17 op Yndyk. Dy pleats wie der yn 1511 noch net, wurdt alteast yn it Register dan net neamd. Hy is foar 't neist ôfsplitst út de lettere stim 15 (2228), dy't ta itselde famyljebesit hearde en boppedat yn 1511 noch foar 40 floreen oanslein wurdt, mar yn 1640 noch mar foar 30-7.

Peter Melis

Komt foar fan 1511 (nr. 2226) oant 1545. Al stoarn yn 1548. Wie trouwde mi Aeff. Se kochten yn 1544 in hûs op de Easterdyk yn Snits. Wie yn 1541 mei Jan Meynerts (ek fan Boazum, foar't earst neamd fûn yn 1529) en pastoar Edo Walickama kurator fan Lucie, Peter toe Deersumme dochter te Achlum. Boer op de lettere stim 37 westlik fan de Buorren ûnder Makkum.

Peter smid

Komt foar fan 1518 oant 1540.

Reijn Buwes

Komt foar fan 1526 oant 1541. Wie foar 't neist skipper.

Sijbren Epes (Adama)

Komt foar fan 1515 oant 1523, dêrmei syn widdo Eet, dy't wertrouwe mei Hendrik Dircks. Wie yn 1517 tsjerkfâd. Broer fan Syurt Epes, fan hear Baako Aedama, pastoar yn Tersoal, en fan heer Reiner, pastoar yn Wurdum. Soan fan Epe Backasn (Aedama). Lykas syn heit einierd boer op Adama by de Buorren, de lettere stim 24 (ûntbrekt yn it Register fan 1511). De stien fan hear Baako, stoarn yn 1523, leit noch yn de Boazumer tsjerke. Hy is yn de santjinde ieu noch brûkt foar bern fan famylje fan him op de âlderlike pleats.

Sijds Oeges

Komt foar fan 1511 (nr. 2221) oant 1550. Einierd boer op de lettere stim 8 oare kant Bongier.

Siurd Epes

Komt foar yn 1525 (as er it hûs dêr't er yn wennt, keapet fan syn bruorren) oant 1542. Mar mooglik is hy ek de Siurd fan wa't de tsjerke yn 1518 reid keapet. By de pleats wie reidlân. Hy bespreek by syn ferstjerren de tsjerke in goudgûne jiers foar de earmen fan it doarp. Nei syn dea ûntstie der ûnienichheid tusken syn bern oer de fraach wa't it betelje moast. As tsjerkfâd neamd yn 1533 en 1536. Broer fan Sijbren Epes. Einierd boer op Adama, de lettere stim 24.

De pleats fan Siurd Jacobs, ôfbrutsen foarsafier 't er der noch oer wie yn 1980

Siurd Jacobs

Komt foar fan 1527, as er beboete wurdt omdat er in bern by syn suster hat, en yn 1529, as er syn hûs op it hiem fan Pier Epes Walta oan Pier ferkeapet. Boer op it pleatske by Waltastate, de lettere stim 27 (nr. 2248).

Tako Walta, hear

Prebendaris fan 1524 oant syn dea yn 1544. Hy wie in soan fan Fed Hermana en Agge Walta, in broer fan Edo en in omkesizzer fan Epe en Pier Walta, wylst Sijts Epes, de twadde vrou fan syn pake Epa Hessels en in suster fan syn mem, tage-lyk syn âldmuoike en syn muoike wie. Hy wenne op it stee dat no Singel 1 is. De buorkerij dêr (nr. 2254; lettere stim 20) liet er dwaan. Sa holpen earst Broer Haijes en dêrni dy syn broer Agge Haijes him, soannen fan Haije Sickes en Aet Buwes. It prebendehûs wie fierhinne syn eigendom. Syn opfolger naam it oer fan syn broer Doeke Walta. Der siet lykwols foar 20 goudgûne 'Fryske stien' oan, dy't fan de tsjerke wie. Dat sille wol âlde friezen west hawwe. Yn 1539 kocht er in hûs op de Merkstrjitte yn Snits, dat er yn Renaissancestyl ferbouwe liet en dat no foar in part noch bestiet as diel fan it stêdhûs as de Waltastins. Syn stien mei mear adellike alluere as prysterlike leit yn de Boazumer tsjerke. Yn it Latyn stiet derop: Tako Walta, fersoarger fan de machtige godlike wil, sil as er stoarn is, mei dizze grêfstien syn idel lichum bedekke. De stien moat dus noch by syn libben makke wêze. Dat sil om 1542 hinne west hawwe, doe't er ek ien meitsje liet foar syn mem en heit, Fed Hermana en Agge Walta. Omdat der apart op stiet: 'Dns Taeko' sil de stien wol oan syn dea ta yn de warkpleats fan Vincent Lucas te Ljouwert bewarre wêze. Syn foarbyld fûn neifolging by syn oantroude neef Frans Cammingha, dy't fuort dêrni ien foar syn vrou Jouck Walta meitsje liet en yn 1544 ien foar syn skoanheit, Pier Walta.

Tijerck Feijkes

Komt foar fan 1524 oant 1561. Skoalmaster.

Upke

Komt foar fan 1517 oant 1534. Mooglik win- kelman of bûterkeaper. Syn vrou hat miskyn Hyl Upkes west, dy't fan 1518 oant 1545 foarkomt.

Waleng

Komt foar fan 1521 oant 1537. Levert 'stocken', in lantearne en seaget hout en docht putsjes foar de tsjerke.

Wijbe Oeges

Komt foar fan 1518 oant 1527. Dan keapet Aern Peters fan him it hûs dêr't er al yn wennet. Hat boer west op de lettere stim 19 (nr. 2250) by de Buorren.

Wijbe Peters

Komt foar fan 1521 oant 1543. Boer op de lettere stim 30 op 'e Syl (nr. 2222).

Wijbren Lous

Komt foar fan 1521 oant 1558, syn widdo noch yn 1572. Broer fan Wybrand Lous en Heerke Lous fan letter en mooglik in omkesizzer fan Gerbren Buwes en IJsbrant Buwes. Boer op in pleats fan Aldeklaester op nei de Flearen, de lettere stim 34 (nr. 2225). Dy pleats wie 22 pûnsmit yn Boazumer mijtte, wat yn keningsroeden by mijting yn 1567 25 p.m. 5 einsen en 13 peinjes bliek te wêzen. De Boazumer roede wie ien fan de langsten, miskien wol de langste fan alle mijitten op 'e klaai yn Fryslân. Hy waard allinnich brûkt foar it nijlân. Mooglik is er dus ea mei sin sa lang makke om pûnsmitten op it âlde en it mindere nije lân deselde wearde jaan te kinnen.

Wylm Tzirck

Komt foar fan 1511 oant syn dea yn 1536. Syn widdo Dyuw libbe noch yn 1538. Hy wie al yn 1515 tsjerkfâd en bleau dat syn libben lang. Wie boer op 2252, de lettere stimmien 38, 39, 40 en 41, op Makkum. De pleats stie op it plak fan 38 of 39 of oars earne op de terp dêrachter. Dêr wie gâns reid- en wetterlân by, dat sa levele er oant 1524 de tsjerke wol reid. Dat lân is rillegau nei 1533 droechlein.

IJsbrant Buwes

Komt foar fan 1511 oant 1542. Mooglik heit fan Ente Isbrants, skoanheit fan Melis Jans en broer fan Lou Buwes (sjoch Paulus en Wijbren Lous) en Gerbren Buwes. Wie boer op de lettere stim 29 (nr. 2223), súdwestlik fan de Buorren.

Op it Wommelser Ald Hiem (VI); Ta beslút de noardside (1614-1832)

Jelle Miedema

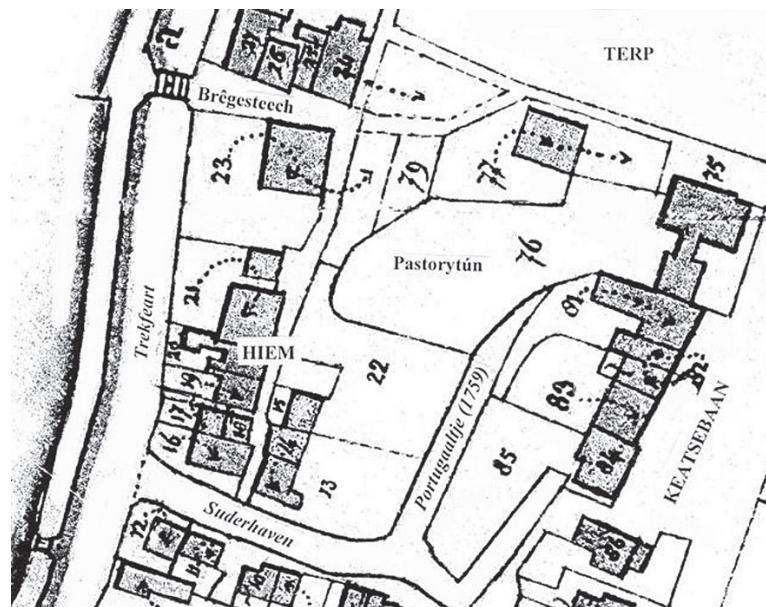
Yn dizze bydrage slút ik myn omgong oer it Ald Hiem ôf. We sitte noch altyd yn de prekadastrale tiid, mar dit stik giet fierder tebek yn de tiid as myn eardere bydragen oer it Hiem. As lêste is hjer in hûs noardwestlik fan de Steech aan bar, mei dérby in hôf noardeastlik fan de Steech. Oan-geande de eigeners en/of bewenners treffe we ek no in grut ferskaat fan nammen en beroppen oan. Efterinoar wennen yn it hûs yn kwestje: in kûper, kleanmakker, skipper, eksekuteur en op 'e nij in kûper.

It hûs op it noardwesen mei in tún op it noardeasten fan it Hiem (1614-1832)

1614, 1618: Eigener-bewenner Geert(je) Simons widdo Claes Jetzes mei har bern. Hja wurde neamd as westlike neistlizzers fan it earste hûs fanôf de ringmuorre oan de Keatsebaan (dekretale ferk. HvF, ynv. 16808, fol. 197, resp. HEN ynv. 45, fol. 27 verso).

Taljochting:

- By boppeneamde neistlizzer giet it feitlik om (de eigener fan) in hôf westlik fan de hiemen efter de huzen oan de Keatsebaan. De akte fan 1618 sprekt fan ‘naestgelandet’ (sjoch ek *Klaaikluten* 2004/3:40-41). By it hôf yn kwestje hearde in hûs noardwestlik op it Hiem (de nûmers 22 resp. 21 op de kadasterkaart út 1828/1832).
- Yn de akte fan 1618 stiet Geertje Simons te boek as ‘Geert Claes weduwe’.

It Ald Hiem e.o. op de kadasterkaart fan 1828/1832 (bewurking JM). Oan de oarder yn dit stik binne de nûmers 21 en 22

1641: De widdo fan kûper **Jetse Claeses** (d.i. **Fedtje Feddes**) wurdt neamd as noardlike neistlizzer fan it tredde à fjirde hûs op it Hiem (ynv. 46, fol. 312 verso).

Taljochting:

- Faaks waard kûper Jetse Claeses ek Jetse ‘Coup’ neamd. Op 14.2.1628 trout yn de gemeente Wommels-Hidaard nammentlik in Fed(je) Fedses mei in Jetse Coup. De tanamme Coup hâld ik op in ôfkoarting fan ‘kûper’, of tevol in foargonger fan Cuperus (ek Couperus) de latynske fariant fan Kuiper.
- Yn 1641 trout foar it gerjocht fan Hinnaarde-radiel Fedtje Feddes, widdo fan Jetse Claeses te Wommels mei Riemer Douwes, ‘snider op Nieulandt’ (en widner fan Geertie Takles?), (ynv. 46, fol. 310 verso).

1664: Riemer/Reimer Douwes (x Fedtje Feddes) wurdt neamd as: a. noardlike neistlizzer fan Heert Ruijerdts (ynv. 46, fol. 182; sjoch de foarige *Klaaikluten*) en b. westlike neistlizzer fan it twadde hûs-mei-hôf aan de Keatsebaan sjoen fanôf de ringmuorre (ynv. 47, fol. 192 verso; sjoch ek *Klaaikluten* 2005/3:14).

Taljochting:

- Yn de twadde akte dy't hjirboppe oanjûn wurdt, is sprake fan 'den opvaert tusschen Riemer Douwes hoff en 't vercofte hoff ten Westen'. Dy opfeart is it 'portugaaltje' út myn foarige bydrage en yn in folgjende bydrage kom ik noch ris op dy feart werom.

1677: Riemer Douwes (x Fedtje Feddes) wurdt ek no neamd as westlike neistlizzer fan it twâdde hûs op de Keatsebaan, sjoen fanôf de ringmuorre (ynv. 47, fol. 274).

Taljochting:

- We ha ek hjir mei neistlizzende hiemen te meitsjen. Eastlik by it hûs fan Riemer Douwes, d.i. eastlik fan de Steech dêr, hearde in hôf dat grinzge aan it hiem westlik efter it bewuste hûs aan de Keatsebaan (sjoch ek *Klaaikluten* 2004/3:42).

1701: Fedde Riemers en Si(e)ucke Lous, man en vrou te Wommels, binne 76 karoligûne skuldich oan harren soan Lou Feddes. As ûnderpân wurdt ú.o. neamd 'specialijck de vierdepart huijsinge ons competelerende en bij ons echteluijden selffs bewoont' (ynv. 64, fol. 340 verso).

Taljochting:

- Mei dy 'vierdepart huijsinge ons competeerde' (ferlykje mei hjirûnder de gegevens fan 1714b, 1718 en 1720) ha we it hûs te pakken wêr't it yn dizze bydrage om giet (sjoch hjirnei ûnder 1706). It hûs wurdt dan bewenne troch Fedde Riemers en syn vrou.

1706: Riemers Douwes erven wurden neamd as westlike neistlizzers fan it twadde hûs fanôf de ringmuorre aan de Keatsebaan (prokl./ynv. 49, fol. 71).

Taljochting:

- Riemer/Reimer Douwes' bern wurde yn de akten faak ris neamd. Hja binne: 1. Geertie (tr. Wommels 1658 mei smit Douwe Sioerts?), 2. Douwe, tr. ca. 1664 Trijntje Douwes Rispens fan Kûbaard, 3. Jetse (stoarn foar/yn 1693), tr. 1667 Neentie Simens fan Penjum en 4. Fedde, 21.4.1672 te Wommels yn ûndertrou mei Siuw Lois/Louis fan Loainga.

1714a: Douwe Riemers cum suis seit Lolke Wybes per tolve maaie 1714 de hier op fan in 'huysinge en hovinge cum annexis in bruykma' (resesboek/ynv. 5, fol. 51 verso).

Taljochting:

- Yn 1716 fine fine we as lidmaat fan de tsjerkelike gemeente Wommels-Hidaard in Lolke Wybes (x Trijntje Dirks), dy't dan in soan Jan dope lit.

1714b: Zeker 'huijsinge, hovinge, hiem cum annexis (...) in de buuren op 't hiem' (proklamaasjebóek/ynv. 49, fol. 170 verso).

Omskriwing: Beswierre mei 9 st. grûnpacht oan de pastorije en mei it ûnderhâld fan stekken: '... de stakettinge tusschen dit en Symen Jans hovinge staende en tot scheidinge van wedersijtse gronden dienende voor de helft onderholden, komende 't onderhold van 't stek tusschen dit en Heert Hylckes tuin staende geheel ten laste van gedagte Heert'; maaie 1714 vrij fan hier.

Neistlizzers: Westlik 'de vaart', noardlik 'de olde Heer Pr Ontv Beuker', eastlik 'de pastorije' en súdlik Heertie Hylckes.

Bewenner: **Lolle Wybes cum soc.**

Ferkeapers: **Geertie, Douwe en Fedde Riemers** foar $\frac{3}{4}$ en **de tsjerke fan Kûbaard** foar $\frac{1}{4}$ (fertsjintwurdige troch diaken Harmen Alberts, ds. Hero Sybranda en âlderling Dirk Pyters).

Niaar: Tjitske Douwes, vrou fan Willem Clasen.

Keapers: **Goslik Johannes**, timmerman en **Neeltie Bernadus**, man en vrou te Wommels.

Keapsom: 220 carg.

Taljochting:

- It hûs is lang yn ien famylje bleaun, mar no wurdt it ferkocht en wurde einlings neistlizzers neamd. Nij is noardlike neistlizzer prokureur generaal (Johannes) Beucker/Beuker. Yn 1730 wurdt syn widdo Wendeline Hexenius/Hixenius te Ljouwert, grif besibbe aan de famylje Hexenius doetiids op Hottingastate ûnder Wommels, neamd as eigener fan de herberch súdlik fan de Brégesteech.
- Symon Jans binne we earder tsjinkommen as eigener-ferkeaper fan it hûs-mei-hôf op it súd-easten fan it Hiem (sjoch *Klaaikluten* 2008/1:5).
- Tjitske Douwes, vrou fan Willem Clasen, hat besocht om op basis fan sibskip it niaar op de ferkeap te lizzen, mar dat is har kenlik net alhiel slagge (hoe't hja besibbe wie oan de ferkeapers is noch net dûdlik). Faaks wennen Willem en Tjitske yn in part fan dit hûs (sjoch hjernei ûnder 1720 en 1731).

1718, 1720: In ‘huijsinge en hovenge cum annexis op ’t hiem’ (hypotheekboek/ynv. 66, fol. 1).
 Omskriuwing: It hûs is belêste mei 9 st. grûnpacht oan de pastorije. Neffens in keapbrief fan 1714 binne de nije eigeners sa’n 220 carg. skuldich oan Geertie, Douwe en Fedde Riemers te Wommels en oan Harmen Alberts as diaken fan de tsjerke fan Kûbaard ‘ter sake coop en overdragt van huijsinge en hovenge’ en yn dyselde keapbrief is neffens in notysje yn de marzje troch ‘Willem Clasen cum uxore [Tjetske Douwes] als retrahenten op diverse tijden betaald in verminderinge tagtig carg. sulks de selve te reste sijn 140 carg. sedert May 1718 verschreven’ (de akte is opmakke yn 1720).

Neistlizzers: Net neamd.

Bewenner: **Lolle Wybes cum soc.**

Ferkeapers: **Geertie, Douwe en Fedde Riemers** te Wommels en Harmen Alberts as diaken fan **de tsjerke fan Kûbaard**.

Keapers: **Goslick Johannes**, timmerman te Wommels en syn vrou **Neeltie Bernardus**.

Taljochting:

- We kinne oannimme dat mei Geertie, Douwe en Fedde Riemers de twa âldste en it jongste bern fan Riemer Douwes bedoeld wurde en dus sil hjir diaken Harmen Alberts fan Kûbaard wol

optrede as earmfâd oer de neiteam fan it tredde bern, Jetse Riemers (sjoch ek *Klaaikluten* 2008/1:18).

- Foar mear ynformaasje oer Willem Clasen en syn vrou, sjoch hjernei ûnder 1731.
- Goslick (ek Goslich/Gosling) Johannes wie opgroeid op it Hiem as soan fan Johannes Hettes, dy’t mear súdlik yn ien fan de huzen of keamers fan de Hieminga’s wenne. By harren houlik yn 1713 binne Goslick Johannes en Neeltje Bernardus beiden fan Wommels, dat mooglik is sy de âldste dochter fan sjirurgijn Bernhardus Schotanus en syn vrou Tettie Gerloffs.

1728a: Goslick Johannes, timmerman te Wommels, seit **Geeske Pieters** de hier op (ynv. 5, fol. 253).

1728b: In hûs bewenne troch **Geeske Pieters** (ynv. 5, fol. 254).

Omskriuwing: Johannes Takles te Wommels, ‘venia aetatis bij den Hove van Friesland bekomen hebbende’, requirant oan de iene kant en Dirk Lobbberonk (letter Lubbronk) en Tjebbe Taakles te Wommels as ‘dijaken van Wommels’ oan de oare kant, binne oerienkommen dat it bytsje ‘huispannen 8, 10 à 12 leggende op de reqrt: nieuw aengebouwde huisinge tot Wommels, bij de executeur Janson gebruickt, dog hangende over der requireerden in qlt. huisinge by Geeske Pieters bewoont, aldaar sullen blijven leggen een tijt...’ ensafuorthinne.

Taljochting:

- Johannes Taakles wie skipper. Hy en syn vrou Brechtje Hayes binne yn 1734 noch lidmaat fan de tsjerke fan Wommels en geane dérnei nei Hylpen.
- It is net sùnder mear dûdlik wat yn de akte mei ‘nieuw aengeboude huisinge’ bedoeld wurdt, mar as in ferbinende skeakel ha we eksekuteur Janson en syn vrou. Mooglik hat timmerman Goslick Johannes in keamer fan it hûs opknapt of by it hûs oanboud en dérnei ferkocht oan skipper Johannes Takles, en wurdt Geeske Pieters yntusken ûnderhâlden troch de diakeinen fan Wommels. Ik kom dêrop omdat a. de

grûnpacht fan dit hûs 9 stoer bliuwt (folget) en b. eksekuteur Janson trouw wie (yn 1723 en 1734) mei Minke/Mintje Willems (folget, sjoch ûnder 1745).

1728c: In hûs ferkocht aan Tjetske Pieters (ynv. 5, fol. 258 verso).

Omskriuwing: De diakens fan Wommels freegje **Geeske Pieters** om ‘haer gebruickende huijsenge op 12.5.1729 in vrijdom te verlaten, sijnde ‘t exploit vercogt bij absentie (van Geeske Pieters) aen haer dogter **Tjetske Pytters**.

Taljochting:

- Mooglik is fan it âlde hûs in keamer bewenne troch Geeske Pieters (en foar har hierd west troch de diakens fan Wommels) stean bleaun en waard dy keamer troch timmerman Goslick Johannes ferkocht aan skipper Johannes Taeckles en syn vrouw Brecht Hayes, dy’t it wierskynlik trochferkochten aan boppeneamde Tjetske Pytters.
- Ik nim oan dat mei Geeske Pieters bedoeld wurdt Geeske Ernst, trouw west mei Pieter Gerrits (beiden lidmaten yn 1706; sy widdo yn 1721 en 1734). Pieter Gerrits liet nammentlik sawol in dochter Tettie as in soan Ernst dope (yn 1689 resp. 1692).

1731: Willem Clasen wurdt neamd as noardlike neistlizzer fan it hûs op it súdeasten fan it Hiem (*Klaaikluten 2008/1*).

Taljochting:

- It giet by it boppesteande neistlizzersskip, lyk as earder by Riemer Douwes, om it hôf (sjoch boppe).
- Willem Clasen wie skipper (sjoch ek it blokje). Hy kaam fan Tacosyl en tr. Wommels 7.4.1695 mei Tjetske Douwes. Hja litte op 1.1.1698 yn Wommels in soan Douwe dope en op 9.6.1700 in dochter Minke (de mem dan net neamd) en yn 1714 is Willem diaken (ynv. 5, fol. 51 verso). Yn 1720 ferklearje Willem Clasen en Tjetske Douwes, man en vrou te Wommels (sjoch ek by 1737) 50 carg. skuldich te wêzen aan Laes Wybes (Hieminga), boer te Wommels ‘ter sake guede verschotene penn: bij ons voor ‘t pas-

seren deses op den 8 Maart 1711 laestleden wel en te danke ontvangen’ (ynv. 66, fol. 1 v).

Yn 1715 spilet in kwestje tusken skipper Willem Klasen fan Wommels en boer Pieke Douwes fan Easterein. It giet oer in ‘tauxatie van ‘t geregte ofte andersin van onpartijdige personen hun des verstaande, te betalen de schaden die supl: aen sijn barten en onderleggers over ‘t set leggende, door ‘t in ‘t water komen, dat gedaagde daar door met seijn schip, met gewelt en opset op den 16 Julij 1715 heeft geseilt, geleden heeft’. Oars sein: skipper Willem Klases wie, nei sizzen mei opset, dwers troch boer Pieke Douwes’ set fearn en dêrby wiene barten en ûnderlizzers yn it wetter rakke en tamtearre. De skea moast betelle wurde en wol nei taksaasje troch it gerjocht, of troch in ûnpartidich persoon mei ferstân fan saken (resesboek/ynv. 5, fol. 83 verso).

1737: Een ‘huisinge en hovinge cum annexis’ (ynv. 50, fol. 132/133).

Kenmerken: Belêste mei 9 st. grûnpacht it jier en mei 1 jier hier à 18 carg. ‘de exct. Janson daar aan compterende, te betalen aan de koper’.

Neistlizzers: Net neamd.

Bewenners: De eksekuteur **Janson**.

Ferkeaper: **Willem Clasen en Tjetske Douwes**, man en vrou te Wommels.

Keaper: **Heertie Heerts, wed. Sijmen Jans**, te Wommels.

Keapsom: 320 gg.

Taljochting:

- Der stiet yn 1737 net by oan wa de grûnpacht betelle wurde moast (ynv. 50, fol. 132 verso), mar yn 1714/1720 en 1745 (folget) docht bliken dat dy pacht de pastorije takaaam. Dy 9 st. is heech ferlike mei de grûnpacht fan oare huizen op it Hiem, dat ik nim oan dat dat bedrach mei de grutte en lizzling fan it hôf te meitsjen hat (folget; sjoch ta beslút Hûs, hiem en hôf).
- Bewenner (Johannes) Janson wie yn 1723 trouw

mei Mintsje Willems, wierskynlik in dochter fan ferkeaper Willem Clasen (sjoch fierder ûnder 1745).

- Sijmen Jans en Heertie Heerts binne we earder yn *Klaaikluten* (2005/1:16) tsjinkommen as ei-geners fan it hûs op it suden fan de Keatsebaan.

Noch in trochkyk yn it ferline. ‘Op huijden den 10 9ber 1692 is ons Bijsitter ende Secretaris een acte van drie koeijen om de melck gepresenteert luijdende soo volgt. Johannes Johannes Postumus, huijsman woonende op de pastorie plaets aan de paerdewegh [Trekwei] tot Wommels verclare bij en door kraghte deeses dat Sijmen Jansen mr. snijder en grosier tot Wommels vs. om mij om melck heeft gedaen drie koeijen ’t eene rood bonte melckoe out 8 a 9 kalven, de andere [twee] zijnde vaer, ’t eene rood grime out 6 kalvers ’t ander swart grijme out 6 kalvers ongeveer, meede verclarende dat Sijmen Jansen in mijn hoijbergh heeft gebracht een koe eteen hoij om in de aenstaende meijtijt wederom nieu hoij in plaets te sullen leeveren, latende gedachte Sijmen en zijne erven aan de vs. koeijen en hoij het reght van ware eijgendom, sonder eenige pretens daer op te maken naer bedongene tijt oirconde mijn handt den 10 9ber 1692 was verteekent Johannis Johannis Postema, me testis L: Aesgema. Registra ten overstaen van de bijsitter Roordahuis a: mij secretaris, op dagh, maent ende jaer als voiren F. Ringnalda. [En bysitter] Jan Dircksen Siaarda 1693.’ (hypoteekboek/ynv. 64 fol. 187).

1745: Een ‘huis en hof cum ann: op’t Hiem’ (ynv. 50, fol. 205/206).

Kenmerken: Belêste mei jierliks 9 st. grûnpacht aan de pastorije.

Neistlizzers: Westlik de Trekvaart, noardlik Johannes Sjoerds Kuperus, eastlik de pastorije (lês: de pastorijetún), súdlik Heert Hijltjes.

Bewenners: **De keapers.**

Ferkeaper: **De erven Heertje Heerts.**

Keapers: **Johannes Janson**, eksekuteur en **Mintje Willems**, man en vrouw te Wommels.

Keapsom: 307 gg. of 429 carg. en 16 st.

Taljochting:

- NB: De noardlike neistlizzer is kûper-kastelein Johannes Sjoerds. Hy wurdt hjir yn 1745 eksplisyt mei de tanamme ‘Kuperus’ neamd.
- Johannes Janson, eksekuteur fan Hinnaarderadiel en syn vrouw Mintje Willems litte yn de perioade 1725-1732 fjouwer bern dope: Hendrik (jong stoarn), Tjietske, Hetje en Gertje (folget). Yn 1749 stiet hy te boek as ‘Janson, J. executeur, gemeen in staat; gezin: 3; aanslag: 19-8-0’ (Kwotisaasjekohier 1749).
- Mintsje Willems is grif de yn 1700 berne dochter fan Willem Clasen (en Tjetske Douwes), dy’t earder mei dit hûs en mei Goslick Johannes te dwaan hie (sjoch boppe ûnder 1718, 1720). Dêr komt by, dat we twa dochters fan Johannes Janson en Mintje Willems – te witten Tj(i)etske trouwde Wommels 27.5.1753 mei Egbert Roelofs Bosma (fan Aldwâlde) en Hetje trouwde Wommels 7.12.1755 mei Jan Douwes Brouwer (fan Warkum) – letter ek wêr yn akten oer dit hûs tsjinkomme (sjoch bygelyks hirnei ûnder 1766 en 1776). NB: Gertje, trouwde mei skoalmaster Jacob Djurres Andringa fan Wjelsryp, wurdt dan net neamd.
- Foar de erfgenamen fan Heertje Heerts, sjoch *Klaaikluten* 2005/1:20, noat 2.

1766a: Jan Douwes en eksekuteur **Janson** wurde neamd as súdlike neistlizzers fan resp. 1/3 en 2/3 part fan de herberch (ynv. 51, fol. 196).

Taljochting:

- Fan 1/3 part fan noardlik de herberch it Wapen van Hennaarderadeel (wêroer in oare kear), wurdt Jan Douwes (x Hetje Janson) as súdlike neistlizzer neamd en fan it 2/3 part eksekuteur Janson. It lêste slacht op it hôf súdlik fan in stikje lân dat de herberch noardeastlik aan de Steech hie.
- Yn 1768 binne Johannes Janson, eksekuteur fan Hinnaarderadiel en (silger) Mintje Willems 200 carg. skuldich aan sekr. Jacobus van der Kolk (ynv. 67, fol. 240).

- Yn de tsjerkeboeken fan Wommels fine we foar it jier 1765 as nije lidmaat: Hiltje Sjerps ‘huisvrouw van Johannes Janson, executeur van Hennaarderadeel’, mei attestaasje fan Ferwert; 1772: lidmaten Johannes Janson, ‘executeur van Hennaarderadeel’ mei syn (2e) vrouw Hiltje Sjerps; 1777: beiden mei attestaasje nei Boalsert.

1776b: In hûs súdlik fan de herberch aan de ‘Bruggesteech’ (ynv. 52, fol. 208).

Eigener: **Jan Douwes**, neamd as eigener-neistlizzer.

Taljochting:

- It giet hjir om it hûs dat earder fan eksekiteur Janson wie (sjoch boppe under 1766a). Jan Douwes (x Hettie Janson; folget), skipper te Wommels, hat yn 1775 in oandiel yn it hûs tegearre mei Egbert Bosma en Tjetske Janson, man en vrouw te Starum (ynv. 7, fol. 18).

1781: Een ‘huisinge en hovinge cum annexis (...) sambt hok op de hieming staande’ (ynv. 53, fol. 31 verso).

Omskriwing: ... ‘in dier voegen als bij de copse wort gebruikt’.

Neistlizzers: Westlik de ‘bolswaarder Trekvaart’, noardlik eksekuteur Diepenbos, eastlik ‘de have’, súdlik Gerrit Heerts.

Bewenner: De keaper.

Ferkeapers: **Hettie Janson**, gesterkt met **haar man Jan Douwes** brouwer te Warkum.

Keaper: **Thaekien Piers, widdo Johannes Sjoerds** (Cuperus).

Keapsom: 987 carg. 10 st.

Taljochting:

- Taekjen Piers is de twadde vrouw fan kûper Johannes Sjoerds. De lêste is om 1747 hinne herbergier (fan it Wapen van Hennaarderadeel), mar neamt him dan nei syn earste berop Cuperus. Mar miskyn wie dat ek wol syn haadberop, want yn it kwotisaasjekohier fan 1749 stiet hy te boek as ‘kuiper’. Johannes Sjoerds stoar yn/foar 1758 en waard opfolge troch syn soan Pier Johannes.

1790: Pier Johannes wurdt neamd as súdlike neistlizzer fan de herberch mei dan as kastelein Frank van Diepenbos (ynv. 53, fol. 231).

Taljochting:

- Pier Johannes, berne yn 1737 as soan fan boppeneamde Johannes Sjoerds (Kuperus/Cuperus) en Taekjen Piers, folge syn heit op as mr. kûper wylst hy ek in blaumoande kastelein wie (wêroer letter).
- Yn 1777 wurdt de herberch ferkocht aan Frank van Diepenbos, doe eksekuteur fan Hinnaarderadiel en syn (1e) vrouw Tjeske/Tietske Ynses.
- Pier Johannes stiet yn 1790 te boek as ‘mr. kuiper’ en as krediteur fan Diepenbos (ynv. 7, pp. 125/6).

1796-1801: Pier Johannes en syn broer **Auke Johannes** binne bewenners fan hûs nûmer 84 te Wommels (spesykohieren 1796 e.v.).

Taljochting:

- Yn de spesykohieren fan fóar 1802 stiet skreaun: ‘Auke Johannes adsistent woont bij zijn broeder’, wylst we foar it jier 1802 lêze: ‘Pier Johannes is dood, nu Auke Johannes’. Oft Pier Johannes trouw west is, is my net bekend. Auke Johannes (Cuperus) wie trouw mei Jetske/Itske Lolles en harren eerste bern (doopt yn 1796) krige de namme Taekjen, neamd nei sýn mem.

1805: Súdlike neistlizzer fan de herberch (ynv. 55, fol. 25).

Eigeners: de **erven Cuperus**.

Taljochting:

- It giet hjir tink om erven fan kûper Pier Johannes Cuperus, werûnder syn broer Auke (sjoch híjnei).

1809-1811: ‘De huisinge cum annexis gequood no. 16’ (ynv. 33, fol. 35).

Omskriwing: Eksekuteur A.J. Cuperus (hy is yntusken ek kastelein) easket fan Folkert Reinders ‘om het accord gesloten betreffende de koop van de huisinge cum annexis gequood no. 16, thans door gedaagde bewoond, te betalen de 1e termijn

van de koop à 762-10-0 met rente sinds de 12e bloeimaand 1810 en om de 2e termijn à 762-10-0 reversal in forma te passeren (etc.)’.

Replyk: ‘Gedaagde was daartoe altijd bereid geweest, des dat in de koopbrief (...) hem daarbij werd toegestaan een vrije reed over een plekje land of grond leggende voor de husinge en herberge, thans bij de eiser als eigenaars bewoond’. Eigener-bewenner fan it hûs: **Folkert Reinders** (Rispens).

Ferkeaper: **A.J. Cuperus**, eksekuteur.

Taljochting:

- Omdat it hjir om rjocht fan paad oer in stikje grûn fan de herberch giet, kin it hast net oars of Folkert Reinders (Rispens) – doetiids skipper en eigener fan it fear fan Wommels op Snits, Frentsjer en Ljouwert (letter mooglik boer ûnder Wommels; adv. LC 18.1.1811 resp. 17.12.1830) – hat yn 1809 of 1810 it hûs súdlik fan de herberch fan Auke Cuperus oernommen en wol mei de bepaling dat hy rjocht fan paad westlik lâns de herberch krike, faaks om sa better fan syn hûs of fearskip by de brêge komme te kinnen. Folkert Reinders Rispens, dy’t berne wie yn Kubaard, en syn vrou Dieuwke Douwes kamen yn 1801 fan Easterein. Hy is yn 1810 âlderling te Wommels.
- Hjir binne de folgjende gegevens noch fan belang. Yn 1809 wurde Auke Johannes en syn vrou Idtske Lolles de nije eigeners fan de herberch direkt súdlik fan de Brêgesteech en yn datselde jier ferkeapje Folkert Reinders Rispens en syn vrou Dieuke Douwes harren hûs fierder op aan de Trekfeart (wêroer in oare kear).

1811: Te keap aanbean de ‘geregte helfte in een zeer florisant VEER, met de helfte van een voor korte Jaren nieuw uitgehaald Schip, varend van Wommels op Sneek, Franeker en Leeuwarden, wordende door *Folkert Reinders Rispens* als Eigenaar bevaren. Waar op geboden is 1679 Car. Gl. 15 Strs.; alles breder volgens Billetten’ (SDALC/digitaal argyf Leeuwarder Courant 1.2.1811).

1818: Mooglik is **Folkert Reinders Rispens**, letter neamd as boer, net lang skipper bleaun (sjoch it blokje). Wol bleau hy earst noch op it Hiem wenjen, want dêr stjêrt yn 1818 op nûmer 16 **Dieuwke Douwes** ‘huisvrouw van Folkert Reinders Rispens’.

1828/1832: In ‘Huis en erf’ (perseel nr. 21 en 22, yn: Van der Gaast en Talsma 1994:53).

Kenmerken: Perseel nr. 21, legger nr. 40, grootte 310 m²; perseel nr. 22: legger nr. 40, ‘Boomgaard’, grutte 580 m².

Eigener: **Jan Pieters Bruinsma**, skipper.

Taljochting:

- Mooglik wie Jan Pieters Bruinsma yntusken âld-skipper, want yn novimber 1830 stiet ‘door verandering van affaire’ syn ‘VEERSCHIP met deszelfs VEER, varend van Wommels op Leeuwarden, Sneek en Franeker en terug’ te keap (adv. LC 26.11.1830). Jan Pieters Bruinsma en syn vrou Geertje Jans Boersma steane 12.11.1831 te boek as lidmaten te Kûbaard.

Hûs, hiem en hôf

Foar dit hûs-mei-hôf moast relatyf folle grûnpacht betelle wurde aan de pastorije, wat betsjutte kin dat it betreklik grutte hôf (dat yn 1822/32 in eigen nûmer hat) ea diel útmakke hat fan it pastorijehôf. Trouwens, suver it hiele Hiem moast grûnpacht betelje aan de pastory. Dat jildt ek foar de huzen op de west- en noardside fan no de Terp en ik tink dan ek dat de terp yn rommer ferbân ea yn twaen opdiel west hat: globaal de eastside foar de adel (sjoch *Klaaikluten* 2005/3:3-10) en de westside foar de klearus. Dat de tsjerke op de eastside kommen is, kin ferbân hâlte mei it feit dat de Hottinga’s it dêr (letter) foar it sizzen hienen.

Fóár de komst fan it kadaster (1828/32) wie it mei de nûmering fan huzen in tizeboel en letter wie dat bytiden net oars. Brûkte yn de prekadastrale tiid sa’it liket elk register in eigen nûmering, neitiids ferhuzen nûmers wolris mei de bewenners mei. Doe’t yn 1905/6 de huzen op de westside fan it Hiem ôfbrûtsen waarden en de bewenners ferhuzen nei de nije (freule)wenten efter de tsjerke,

doe gongen ek de nûmers fan dy ôfbrutsen huzen oer op de nije huzen (ynf. Hessel Fluitman, argyf gemeente Littenseradiel).

Mear hâldfêst as in hûsnûmer jouwe foar it lokalisearjen fan in hûs yn de prekadastrale tiid de grûnpacht foar en de opienfolgjende eigeners, bewenners en/of neistlizzers fan dat hûs. Wat eigeners-bewenners oangiet ha we mei dit hûs geluk, mar wat neistlizzers oanbelanget net. Fan 1664 oant ca. 1714 bleau it yn hadden fan íen famylje, it Reimer Douwes en Douwe Reimers-folk, en omdat it dan tuskentids net troch ferkeap yn oare hadden oergiet wurde der ek net neistlizzers bekend. Dat is yn dit gefal spitich, want earst yn 1720 is sprake fan in kastelein dy't yn 1730 yn in herberch súdlik fan de Brêgesteech blykt te wenjen, wylst dy herberch sels wierskynlik fan 1674 darearret. Earder stie de doarpsherberch fan Wommels nammentlik op – net it fuottenein, mar – de kop fan de Terp. Mar de noardside fan de Terp is noch net oan bar. Myn folgjende bydragen geane, oanslutend op it Hiem, oer earst de súdkant fan de Terp en dêrnei de súdkant fan de Brêge-steech.

Taheakke

Yn de akten foarkommende termen of ôfkoartingen út it latyn binne: *cum annexis* = mei wat der by heart; *cum suis* = mei syn folk; *cum uxore* = mei de vrouw; *venia aetatis* = ferklearring fan meerderjerrigens.

Stifting ArgHis nodigt u uit tot het bijwonen van een lezing van:

Gerke Holtrop

op

donderdag 16 april 2009

in café Bergsma, in Easterein (Frl)

Aanvang: 20.00 uur

Thema:

Een wandeling door de prehistorie van Drenthe

Gerke Holtrop is gepensioneerd en amateurarcheoloog. Hij is op dit moment medewerker van het Hunebedinformatiecentrum in Borger. Met een lezing met dia's en archeologische vondsten zal hij ons meenemen op een wandeling die ongeveer 250.000 jaar geleden start. Via de laatste ijstijd gaan we naar de neanderthalers, de jagerculturen en vervolgens de boeren met hun hunebedden. Via grafheuvels naar de bronstijd en de ijzertijd. De reis eindigt bij het begin van onze jaartelling.

Holtrop verzamelt artefacten en fossielen, waarbij vooral barnsteen zijn bijzondere interesse heeft. De mogelijkheid is aanwezig om producten van barnsteen te kopen.

Het bestuur van ArgHis.

Friese akten burgerlijke stand beschikbaar via internet

Gert Muizer

Vanaf 23 maart 2009 zijn alle openbare geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten van een groot aantal gemeenten in Fryslân gratis via de website www.allefriezen.nl te raadplegen. Gedeputeerde Jannewietske de Vries geeft op deze dag in Wommels (gemeente Littenseradiel) het officiële startschot voor de site.

Het gaat in eerste instantie om de akten uit de periode 1811 – 1942 van de gemeenten Achtkarspelen, Bolsward, Ferwerderadiel, Gaasterlân-Sleat, Het Bildt, Leeuwarderadeel, Lemsterland, Littenseradiel, Menaldumadeel, Nijefurd, Schiermonnikoog, Terschelling en Wûnseradiel. De meeste van de nog niet deelnemende gemeenten hebben al aangegeven zeker mee te willen doen zodra zij het geld hiervoor hebben vrijgemaakt. De verwachting is dat in de loop van 2009 sprake kan zijn van een provinciebrede ‘dekking’.

Het digitaliseringsproject is een gezamenlijk initiatief van de provincie Fryslân, de deelnemende gemeenten, Streekarchivariaat Noord-Oost Friesland, Historisch Centrum Leeuwarden, Tresoar en het digitaliseringsbedrijf Pictura. Het initiatief speelt in op een groeiende historische interesse van het publiek, die vaak begint bij de eigen familie. Naast de verbreding van de publieksfunctie van de gemeentelijke archieven bespaart de digitale aanpak kosten voor

gemeenten en inwoners en is er sprake van uniformering in het aanbieden van de gegevens.

Bij dit project worden de inhoudsgegevens van Tresoar gekoppeld aan de gedigitaliseerde afbeeldingen van de gemeentelijke akten. De kosten worden opgebracht door de deelnemende gemeenten en zijn afhankelijk van de omvang van het aktenbestand. Het totale kostenplaatje komt uit op bijna € 500.000.

Het project biedt verder de mogelijkheid om aan te sluiten bij landelijke genealogiesites als Genlias en biedt de gemeenten een opstap tot de digitalisering van nog niet openbare registers.

Op it Wommelser Ald Hiem (1927)

Ynformaasje:

De foto is nommen op it Ald Hiem, de fotograaf is ûnbekend. Op de foto steane: ‘Griet Risselada [links], Atje de Vries, Wiebrich Sijbrandy en Bauk Wesbonk. De enigste 4 meisje van de Mulo 1927’, neffens it hânskrift op de efterside. Boarne: De foto is neilitten troch Griet Miedema-Risselada (1915-2005), mem fan skriuwer Jelle Miedema.